

Olennaisuus tilintarkastuksessa ja lainsäädäntöuudistusten valossa

Nana Graf

Tekijä(t) Nana Graf	
Koulutusohjelma Liiketalouden koulutusohjelma	
Raportin/Opinnäytetyön nimi Olenaisuus tilintarkastuksessa ja lainsäädäntöuudistusten valossa	Sivu- ja liitesivumäärä 51 + 4
<p>Olenaisuus on tilintarkastuksen perusta, jota ilman tilintarkastus ei ole mahdollinen. Olenaisuus on merkittävä erityisesti suunnittelu- ja raportointivaiheissa. Tilintarkastajan täytyy kyetä havaitsemaan tilintarkastuksen kannalta olennaista tietoa.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena on käsitellä olenaisuutta tilintarkastajan näkökulmasta. Opinnäytetyössä käydään läpi olenaisuuden määrittämistä eri tilintarkastuksen vaiheissa. Opinnäytetyö rakentuu olenaisuuden määrittämiseen ympärille. Opinnäyte vastaa muun muassa kysymyksiin: missä vaiheessa olenaisuus määritetään ja miten? voidaanko olenaisuusrajoja muuttaa tilintarkastuksen edetessä? miten tilintarkastajan työkokemus vaikuttaa olenaisuuden ja olenaisuusrajojen määrittämiseen? Pitävätkö tilintarkastajat olenaisuudenperiaatetta tärkeänä tilintarkastuksen kannalta?</p> <p>Opinnäytetyössä käsitellään vuoden 2016 tilintarkastuslain uudistuksia. Tilintarkastuslakia uudistettiin merkittävästi vuonna 2016, jolloin koko tilintarkastusjärjestelmä uudistettiin. Uudistukset on käsitelty opinnäytetyössä. Tämän lisäksi opinnäytetyössä on käsitelty kirjanpitolain uudistusta, joka koskee olenaisuusperiaatetta.</p> <p>Opinnäytetyön teoreettisena viitekehyksenä on käytetty Suomen lainsäädäntöä, hallituksen esityksiä, kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, tilinpäätös- ja tilintarkastusperiaatteita sekä asiantuntijakirjoituksia.</p> <p>Tutkimuksen empiirinen osuus on toteutettu kvalitatiivisessa muodossa. Työn tutkimusmenetelmäksi on valittu avoin kyselylomake, jossa vastaajilla oli mahdollisuus vastata kysymyksiin omin sanoin ilman, että vastaaja olisi johdatettu tiettyyn, haluttuun vastaukseen. Mahdollisimman laajan kattavuuden saavuttamiseksi lomake lähetettiin eri tilintarkastusyriyksessä työskenteleville tilintarkastajille, jotka antoivat työlle käytännön näkemystä olenaisuudesta ja sen määrittämisestä.</p>	
Asiasanat Olenaisuus, tilintarkastaja, tilintarkastus, ISA-standardit, lainsäädäntö	

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen tavoite ja aiheen rajaus.....	2
1.2	Tutkimusongelma	2
1.3	Keskeiset käsitteet	3
1.4	Opinnäytetyön rakenne	4
2	Olennaisuuden määrittäminen.....	6
2.1	Olennaisuusraja	7
2.2	Olennaisuuden määrittäminen tilintarkastuksessa.....	9
2.3	Jatkuvuuden periaate	10
2.4	Olennaisimmat tilinpäätöserät	10
2.5	Tarkastaminen	11
2.5.1	Taseen tarkistaminen	11
2.5.2	Tuloslaskelman tarkistaminen.....	12
2.5.3	Kirjanpidon tarkistaminen	13
2.5.4	Liitetietojen tarkistaminen	13
2.5.5	Hallinnon tarkistaminen	14
2.6	Tilintarkastusriskin ja olennaisen virheellisuuden riskin arviointi.....	15
3	Olennaisuus tilintarkasprosessin eri vaiheessa	18
3.1	Suunnitteluvaihe.....	19
3.2	Toteutusvaihe.....	21
3.2.1	Kontrollien testaaminen	22
3.2.2	Riittävän varmuuden saavuttaminen.....	22
3.3	Päätämismvaihe.....	23
3.4	Raportointi.....	24
4	Lainsäädäntöuudistuksen tausta	27
4.1	Vuoden 2016 tilintarkastuslainuudistukset.....	27
4.2	Olennaisuus osana kirjanpitolakia tilinpäätösperiaatteena.....	29
5	Olennaisuus tilintarkastajien käytännön näkökulmasta.....	32
5.1	Olennaisuuden määrittäminen käytännössä (kysymykset 1-3)	32
5.2	Olennaisuusraja (kysymykset 4-9).....	35
5.3	Lainsäädäntöuudistus (kysymys 10).....	37
5.4	Johtopäätökset.....	37
6	Tutkimuksen toteutus	39
6.1	Miten tutkimus toteutettiin?	39
6.2	Tutkimusmenetelmät	40

7	Pohdinta.....	41
7.1	Jatkotutkimusaiheet.....	42
7.2	Validiteetti.....	44
7.3	Reliabiliteetti	44
7.4	Opinnäytetyönprosessi ja oman oppimisen arviointi	45
	Lähteet	47
	Liitteet.....	52
	Liite 1 Haastattelulomake	52
	Liite 2 Tilintarkastuksessa olennaisia asioita	55

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on käsitellä laajasti olennaisuuden käsitettä erityisesti tilintarkastajan näkökulmasta. Olennaisuus on kuin jääseinä, sitä pitkin on todella vaikeata kiivetä, mutta kunhan on apuvälineitä, joiden avulla voi päästä kiipeämään huipulle, helpottaa se huomattavasti. Olennaisuutta on toisaalta hyvin vaikeata lähestyä, koska sen määrittely on moniulotteinen ja yhtä oikeata tapaa määrittellä sitä ei ole olemassa. Olennaisuuden määrittämistä osaltaan helpottaa myös olennaisuuden käsitteen lisääminen kirjanpitolakiin. Näin olennaisuus menettää osan subjektiivisuudestaan ja asettaa laatukriteerit olennaisuudelle. Subjektivisuus olennaisuuden määrittämisessä tarkoittaa tilintarkastajan henkilökohtaista käsitystä olennaisuudesta. Mielenkiintoista on, että olennaisuuden periaatetta ei ole tilintarkastuslaissa, vaikka tilintarkastuksen kannalta olennaisuus yhtä merkittävässä asemassa kuin tilinpäätöksessä. Tilintarkastaja joutuu aina pohtimaan koko tilintarkastuksen aikana, mikä on olennaista tilintarkastuksen kannalta, koska olennaisen tiedon huomioimatta jättäminen tarkoittaa, ettei tilintarkastaja ole ottanut huomioon tilintarkastusriskejä (toiminta-, kontrolli-, havaitsemisriski), hankkinut tarpeeksi tilintarkastusevidenssiä eli laiminlyönyt tilintarkastajalle kuuluvia tehtäviä ja tämän vuoksi tilintarkastuskertomusta ei voida hyväksyä ennen kuin edellä mainitut toimenpiteet on suoritettu. (Euroopan Tilintarkastustuomioistuin 2012, 30–32, 33–49.)

Olennaisuuden käsitettä on pyritty käsittelemään mahdollisimman laajasti ja mahdollisimman eri näkökulmasta. Samalla on pyritty valottamaan olennaisuuden määrittämistä eri tilintarkastuksen vaiheissa ja siihen liittyvistä ongelmakohdista. Opinnäytetyön empiirisessä osassa on selvitetty kvalitatiivisen kyselylomakkeen avulla tilintarkastajien suhtautumista olennaisuuteen, sen määrittelemiseen sekä lainsäädäntöuudistukseen.

Tilintarkastus alana on universaali, koska tilintarkastuksia suoritetaan miltei jokaisessa maassa ja kansallista tilintarkastuslainsäädäntöä ohjaavat kansainväliset normit ja standardit. Tilintarkastajat määrittävät olennaisuuden subjektiivisella näkemyksellä, mutta he eivät voi olla ottamatta huomioon kansainvälisiä ja kansallisia normeja. Tilintarkastajan toiminnan täytyy aina ensisijaisesti perustua lainsäädäntöön, myös tilintarkastajan oma harkintakyky ei voi olla vain omavaltainen, vaan senkin täytyy perustua lainsäädäntöön. Tilintarkastuksen saa suorittaa vain ja ainoastaan laissa määritelty ammattilainen. Olennaisuuden määrittelyä ohjaavat toisaalta kansainväliset normit esimerkiksi ISA-standardi 315, 320 sekä kansallinen normisto mm. tilintarkastuslaki (18.9.2015/1141) ja uutena olennaisuusperiaate lisättiin kirjanpitolakiin (30.12.1997/1336). Lainsäädäntöuudistus on käsitelty opinnäytetyössä.

1.1 Tutkimuksen tavoite ja aiheen rajaus

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää miten olennaisuus on käsitelty kirjallisuudessa ja miten tilintarkastajat käsittelevät olennaisuutta omassa toiminnassa. Tilintarkastuksen lainsäädäntöuudistus on käyty läpi opinnäytetyössä, koska lainsäädäntöuudistus tuo aina muutoksia ja vaikuttaa tilintarkastajien työhön. Lisäksi tarkoituksena on selvittää, pitävätkö tilintarkastajat olennaisuutta tärkeänä käsitteenä tilinpäätös- ja tilintarkastusprosesseissa ja toimiiko olennaisuuden määrittäminen käytännössä yhtä hyvin kuin teoriassa.

Teoreettista tietoa on haettu alan asiantuntijakirjoituksista, lainsäädännöstä ja kansainvälisistä normeista ja standardeista (ISA-standardit). Tutkimuksessa tilintarkastajalla tarkoitetaan kaikkia auktorisoituja tilintarkastajia.

Tutkimus on rajoitettu koskemaan olennaisuuden määrittämistä tilintarkastuksessa. Lisäksi lainsäädäntöuudistusten käsittely rajoittui koskemaan ainoastaan tilintarkastuslakia sekä kirjanpitolain uudistusta, jota myötä kirjanpitolakiin lisättiin olennaisuusperiaate. (Kirjanpitolaki 3 luku 2 §.) Tutkimuksessa on käsitelty olennaisuutta nimenomaan tilintarkastuksen kannalta. Tämän vuoksi muut kirjanpitolain uudistukset on jätetty käsittelemättä.

1.2 Tutkimusongelma

Opinnäytetyn viitekehys on jaettu kolmeen pääosaan ja useampaan alaosaan. Tämän tutkimuksen pääongelmat ovat: 1) miten olennaisuutta on käsitelty alan kirjallisuudessa; 2) tilintarkastus- sekä kirjanpitolain vuoden 2016 uudistukset ja niiden merkitys; 3) miten olennaisuutta ymmärretään käytännössä sekä lainsäädännön valossa.

Peittomatriisi (taulukko 1) auttaa havainnollistamaan tutkimusongelmien, teoreettisen viitekehysten, kyselyn kysymysten ja tutkimustulosten välistä yhteyttä.

Taulukko 1. Peittomatriisi

Tutkimusongelma	Viitekehys (luvun nro)	Tulokset (luvun nro)	Lomakkeen kysymykset
1	2–2.6, 3–3.4	5.1, 5.2	1–5
2	4–4.2	5.3	10
3	5–5.4	5.1, 5.2, 5.3	6–9

Tutkimuksessa käytetään deduktiivista ja kvalitatiivista lähestymistapaa. Ensin rakennetaan teoreettinen viitekehys käyttäen alan kirjallisuutta. Sitten teoreettista viitekehystä käsitellään empiirisen aineiston perusteella. Kyselyn avulla yritettiin selvittää tilintarkastajien suhtautumista olennaisuuteen ja siihen miten he sen määrittävät ja missä vaiheessa sekä pitävätkö he olennaisuutta tärkeänä periaatteena vai ei. Valtaosassa tilintarkastukseen liittyvissä kirjoissa ja asiantuntijakirjoituksissa korostetaan olennaisuusperiaatetta tärkeimpänä ja keskeisenä tilintarkastuksen periaatteena, johon tilintarkastus pitkälti pohjautuu. Tilintarkastaja määrittelee jo heti sen, mikä on olennaista tilintarkastuksen kannalta ja tämä luo pohjan koko tulevalle tilintarkastukselle. Sen lisäksi on selvitetty miten lainsäädäntöuudistukset ovat vaikuttaneet tilintarkastajien työhön.

1.3 Keskeiset käsitteet

Opinnäytetyön kannalta keskeisiä käsitteitä ovat tilinpäätös, tilintarkastus, tilintarkastaja, ISA-standardit, lainsäädäntö sekä olennaisuus. Olennaisuutta käsitellään tarkemmin luvussa 2 ja 3.

Tilinpäätös on laskelma, joka tehdään joka tilikaudella. Laskelman tarkoituksen on selvittää yrityksen tulosta ja varallisuusasemaa (Kinnunen, Leppiniemi, Puttonen, Virtanen 2002, 19–35). Tilinpäätökseen sisältyy: 1) tilinpäätöspäivän taloudellista asemaa kuvaava tase, 2) tuloksen muodostamista kuvaava tuloslaskelma, 3) varojen hankintaa ja niiden käyttöä selvittävä rahoituslaskelma, jos kirjanpitovelvollinen on suuri yritys tai yleisen edun kannalta merkittävä yhteisö. 4) taseen, tuloslaskelman ja rahoituslaskelman liitteenä olevat tiedot (liitetiedot). (Kirjanpitolaki 3 luku 1 § Tilinpäätöksen sisältö.)

Tilintarkastus on puolestaan prosessi, jonka tarkoituksena on tutkia kohdeyrityksen tilinpäätöstä ja antaa lausunto siitä, voidaanko tilinpäätökseen luottaa ja onko kenties olemassa olennaisia virheitä, joiden vuoksi tilinpäätöstä ei voida hyväksyä (Satopää 2003, 15–23). Tilintarkastuksessa täytyy varmistaa, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhtiön taloudellisesta asemasta (Riistama 2000, 11–12). Tilintarkastus keskittyy selvittämään tilintekovelvollisuuden täyttämistä ja samalla arvioidaan tilinteon yhteydessä annetun informaation luotettavuutta (Halonen & Steiner 2009, 13–14; KHT, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 47–49).

Tilintarkastaja on ammattilainen, joka suorittaa tilintarkastuksen. Tilintarkastaja voi olla joko HTM-tilintarkastaja, JHTT-tilintarkastaja tai KHT-tilintarkastaja. HTM-tilintarkastaja on Kauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja, joka on suorittanut HTM-tutkinnon. Samalla

HTM-tilintarkastajan pitää myös täyttää tilintarkastuslain säädetyt edellytykset muuan muassa koskien koulutusta ja kokemusta koskevat vaatimukset. HTM-tilintarkastajat merkitään tilintarkastajarekisteriin, jonka ylläpitää tilintarkastuslautakunta TILA. Näin vain rekisteriin merkitty tilintarkastaja on oikeutettu käyttämään ammattinimikettä HTM-tilintarkastaja. HTM-tilintarkastaja hoitaa pienten ja keskisuurten yhteisöjen tilintarkastuksia. (Tilintarkastuslautakunta; Tilintarkastuslaki (1141/2015).) JHTT-tilintarkastaja on julkishallinnon ja julkistalouden tilintarkastaja, joka on suorittanut Valtiovarainministeriön JHTT-tutkinnon ja täyttää tilintarkastuslain asettamat vaatimukset. KHT-tilintarkastaja on Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja, joka on suorittanut KHT-tutkinnon ja täyttää tilintarkastuslain asettamat vaatimukset. Vuoden 2016 tilintarkastuslain uudistuksen myötä tilintarkastuslakia täydennettiin uusilla tutkinnoilla ja nimekkeillä, kuitenkin jatkossa tilintarkastajilla on yksi yhteinen perustutkinto – HT – tilintarkastaja. (Suomen Tilintarkastajat, Tilintarkastuslaki 1.1.2016 alkaen, 2016.)

ISA-standardit eli kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat laskentatoimen ammattihenkilöiden järjestön IFAC:n (International Federation of Accountants) käsialaa. Nämä standardit on kirjattu Euroopan Unionin direktiiviin numero 1126/2008 (Komission Asetus (EY) N:o 1126/2008).

Lainsäädäntö puolestaan tarkoittaa oikeussäännöksiä, jotka ovat voimassa valtion alueella sekä lainsäädäntää. Lainsäädäntö, tarkoittaa Suomen eduskunnan säätämiä lakeja sekä asetuksia, myös Suomen presidentti voi antaa asetuksia. Asetuksiin myös rinnastetaan valtioneuvoston ja ministeriöiden päätöksiä. (Wellin+Göös 1989–1993; Otava 1960–1965.)

Olenaisuus on tietokokonaisuus, joka on tilintarkastuksen kannalta niin merkittävä, että sen jättäminen tai totuudenvastainen esittäminen voi vaikuttaa tilinpäätöksestä saatavien tietojen perusteella taloudellisiin päätöksiin. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 220–221.)

1.4 Opinnäytetyön rakenne

Opinnäytetyön rakenne koostuu kolmesta osasta. Ensimmäisessä osassa esitellään opinnäytetyön aihe, rajaukset, käydään keskeisiä käsitteitä. Olenaisuutta ja siihen liittyvä ongelmakohtia käydään läpi laajasti. Olenaisuutta käsitellään kansainvälisten standardien ja kirjallisuuden kautta. Lisäksi pohditaan miten olenaisuus vaikuttaa tilintarkastusprosessiin eri vaiheissa: millä tavalla määritellään; mitkä erät pidetään tilintarkastuksessa tärkeimpinä olenaisuuden näkökulmasta; mitä tarkastetaan. Tilintarkastusriskit

ovat myös tärkeässä roolissa tilintarkastuksessa. Myös lainsäädäntöuudistukset käsitellään opinnäytetyössä.

Toisessa osassa käydään läpi tilintarkastus- sekä kirjanpitolain vuoden 2016 uudistuksia ja niiden vaikutuksia tilintarkastustyöhön.

Kolmannessa osassa kyselylomakkeen avulla selvitetään tilintarkastajilta, miten olennaisuus määräytyy käytännössä ja miten paljon subjektiivisuus vaikuttaa olennaisuuden määrittämisessä. Lopuksi arvioidaan tutkimuksen validiteettia, reliabiliteettia ja pohditaan jatkotutkimuksen aiheita.

2 Olennaisuuden määrittäminen

Tässä luvussa ja alaluvuissa käydään läpi olennaisuutta tilintarkastajan näkökulmasta, joka tilintarkastuksen ammattilaisena joutuu päättämään mikä on olennaista tilintarkastuksen kannalta. Olennaisuuden-, olennaisuusrajojen määrittäminen on tilintarkastuksen peruspilareita ja ilman sitä tilintarkastus ei tule onnistumaan lainkaan. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 384.)

Olennaisuuden periaate vallitsee sekä kirjanpidon että tilintarkastuksen periaatteissa. Olennaisuus (eng. materiality) on tilintarkastuksen peruspilarikäsitteitä eli yksi merkittävimmistä periaatteista, jotka vaikuttavat tilintarkastukseen kokonaisuudessaan. Olennaisuuden käsite vastaa myös neljään kirjanpidon kysymykseen: Miksi? Mitä? Milloin? Kuinka? Näiden kysymysten avulla on helpompi hahmottaa, mikä on olennaista ja mikä ei. Eli miksi olennaisuus määritellään, milloin olennaisuus on otettava huomioon ja mitkä erät ovat olennaisia, eli mitä ja millä aineistolla tarkistetaan ja kuinka laajasti tarkistetaan (Haaga–Helia 2015).

Mikä on olennainen? Olennaisuuden määrittäminen on vaikeata, koska jokainen kokee sen eri tavalla. Olennaisuuden määrittämiseen vaikuttaa paitsi määrittäjän koulutustaso, myös olennaisuuden määrittäjän henkilökohtainen olennaisuuden käsitteen ymmärtäminen, työkokemus sekä opittu laskentatapa.

Kaikkien kansainvälisten tilintarkastusstandardien lähtökohtana on se, että tilintarkastajan tulisi käyttää ammatillista harkintaa myös olennaisuutta määrittäessä. Olennaisuuden ongelmakokonaisuudeksi muodostuu se fakta, että olennaisuus on riippuvainen ajasta, paikasta, olosuhteista, asiayhteydestä, vertailukohteesta ja käyttäjän kulloisestakin mielentilasta. Samalla olennaisuutta hankaloittaa aina käyttäjän (lausujan ja lukijan) subjektiivinen käsitys tai mielipide. (Lydman, K. 2014a, 46.)

EY:n ns. tilinpäätösdirektiivissä (2013/34/EU) olennaisuus määritellään tiedon vastaanottajan näkökulmasta. Olennaisella tarkoitetaan direktiivissä tiedon asemaa silloin kun sen poisjättäminen voi vaikuttaa päätöksiin, joita tiedon käyttäjät tekevät yrityksen tilinpäätöksen perusteella. (Tilinpäätösdirektiivi 2013, 2.16 artikla, Hallituksen esitys 89/2015, 2.5.) Suomalaisen lainsäädäntöuudistuksen myötä olennaisuuden periaate ikään kuin täydentää kirjanpitolain oikean ja riittävän kuvan-periaatetta, jota käsitellään tilinpäätösdirektiivissä artikkelissa 4.3.

Olennaisuudella tarkoitetaan asiaa tai asijoukkoa, joka on merkittävää tai tärkeää tilintarkastuksen kannalta. Tämän perusteella asia tai asijoukko on olennainen, jos sen jättäminen tai virheellinen esittäminen vaikuttaisi tilinpäätöksen käyttäjien päätöksiin. Asia tai asijoukko voi olla olennaista joko arvonsa, luonteensa tai esiintymisyhteytensä perusteella. Tilintarkastajan täytyy varmistaa, että tarkistettava tieto on oikein olennaisiltaosin. (Euroopan Tilintarkastustuomioistuin 2012, 30.)

Arensin mukaan olennaisuuden määrittämisellä on viisi eri vaihetta, joista kaksi ensimmäistä kuuluvat suunnitteluvaiheeseen, kolmas ja neljäs toteutusvaiheeseen ja viides kuuluu päättymisvaiheeseen. Kahden ensimmäisen vaiheen aikana määritellään, mikä on olennaisen suuruus ja sen perusteella saatu olennaisuuden arvio käytetään tilinpäätöksen eri osa-alueille. Samalla määritellään jokaisen osa-alueen salituvan virheen suuruuden. Toteutusvaiheessa muutetaan tarvittaessa alkuperäistä olennaisuutta ja päättymisvaiheessa taas arvioidaan ja määritellään olennaisuutta kaikkien tilinpäätöstietojen perusteella uudestaan. (Arens ym. 2008, 249–256.)

Tilintarkastuksessa tilintarkastajilla on rajoitetut resurssit ja tiukka aikataulu ja sen takia heillä ei ole mahdollisuutta tarkistaa koko tilinpäätösaineistoa, sen takia on niin tärkeätä määritellä olennaisia kohteita, jotka vaikuttavat taloudellisiin päätelmiin, jo suunnitteluvaiheessa. Liite 2. auttaa lukijaa hahmottamaan tilintarkastuksen kannalta olennaisia asioita, jotka on koottu taulukkomuodossa. Tilintarkastajalla on siis oltava vähintään kohtuullinen varmuus tiedon oikeellisuudesta. Peukalosääntönä pidetään, että tieto on olennaista, mikäli sen esittämättä jättäminen vaikuttaisi päätökseen, joka tehdään esitetyn tiedon perusteella. (Arens ym. 2008, 250–256.)

2.1 Olennaisuusraja

Selkeitä laskentatapoja olennaisuusrajojen laskemiseen ei ole olemassa, koska niihin vaikuttavat muun muassa yhteisön koko ja käytännöt. Tilintarkastuksen kannalta olennaisia ovat virheet tai jätetty informaatio, jotka yksin tai yhdessä vaikuttavat taloudellisiin päätöksiin, joita tilinpäätöksen käyttäjät tekevät. Olennaisuuden määrittelemine tapahtuu vertailemalla vertailukelpoisia kohteita esim. voitto ennen veroja, liikevaihto tai bruttokate ja kokonaiskulut. (KHT-yhdistys 2010, 329—337; ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 384–385.)

Kun tilintarkastaja suunnittelee tarkistusta, hänen tulee määritellä olennaisuusraja tilinpäätökselle kokonaisuutena. Samalla tulisi määritellä olennaisuusraja tietyille liiketapahtumien

lajeille, tilien saldoille tai muulle tiedolle, joka esiintyy tilinpäätöksessä, jos näiden virheellisyys vaikuttaa tilinpäätöksen käyttäjien tekemiin päätöksiin (KHT-yhdistys 2010, 329–337).

ISA-standardit eivät määrittele sitä, miten kokonaisolennaisuus tulisi määrittää. Hyvänä lähtökohdana kokonaisolennaisuuden määrittämiselle on jatkuvien toimintojen 3-7 % tuloksesta. Muita kelpoja mittareita ovat esimerkiksi liikevaihto (1-3 %), varat (1-3 %) tai oma pääoma (3-5 %). (KHT-yhdistys 2009, 390; ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 382–383.) Tilintarkastusasiakirjoista tulee ilmetä seuraavat kohdat: 1) rahamäärällinen tilinpäätöksen kokonaisolennaisuus, 2) tilintarkastustyössä käytettävä olennaisuus. (Halonen, Steiner 2009, 149; ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 382–383.) Rahamääräinen olennaisuus pitää arvioida uudelleen ennen kuin arvioidaan mahdollisia virheellisyyksiä, jotka koskevat toimenpiteitä ja tuloksia. Myös kun olennaisuutta määritellään yrityksen taloudellisen tuloksen perusteella, se täytyy arvioida uudestaan, koska yrityksen todellinen tulos voi poiketa siitä oletuksesta, jota arvioitiin alun perin. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 664.)

Joskus tilintarkastajan täytyy tunnistaa pienemmät virheellisyydet, jotka voivat vaikuttaa tilinpäätöksen käyttäjien taloudellisiin päätöksiin. Silloin määriteltyä kokonaisuutta kutsutaan kohdennetuksi olennaisuudeksi. Tätä käytetään silloin kun tilintarkastaja tarkistaa tietty tilinpäätöksen alue esim. tietty liitetieto tai liiketapahtuma. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 383,389–391.)

Jäljempänä taulukossa 2. on esitetty kokonais- ja kohdennetun olennaisuuden erot.

Taulukko 2. Kokonais- ja kohdennettu olennaisuus (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012)

Tilinpäätöstasolla	"Kokonais"olennaisuus (koko tilinpäätöstä koskeva)
	Tarkastustyössä käytettävä "kokonais"olennaisuus
Tilien saldojen, liiketapahtumien ja tilinpäätöksessä esitettävien tietojen tasolla	"Kohdennetut" olennaisuusrajat (tilinpäätöksen tiettyjä osa-alueita koskevat)
	Tarkastustyössä käytettävät kohdennetut olennaisuusrajat

Olennaisuusrajojen avulla tarkastajan on helpompi suunnitella tarkastus niin, että testien avulla varmasti havaitaan olennaiset poikkeamat. Samalla voidaan varmistua siitä, että

tilintarkastustuomioistuimen resursseja käytetään taloudellisesti, tehokkaasti ja vaikuttavasti. Jos tarkastuksessa päädytään soveltamaan tiukempaa (alhaisempaa) olennaisuusrajaa, niin sen yhteydessä pitää suorittaa enemmän testejä. Samalla tarkastajan on kuitenkin vältettävä liiketarkastusta aloilla, joilla laajamittainen tarkastustyö ei ole aiheellista. (Euroopan Tilintarkastustuomioistuin 2012, 31–32.)

Tarkastustyössä voidaan määritellä olennaisuusraja, joka on kuitenkin pienempi kuin tilinpäätöksessä käytetty olennaisuusraja. Samalla epäolennaiset virheellisyudet eivät muodosta olennaisesti virheellistä käsitettä. Tilintarkastajalla ei ole velvollisuutta kiinnittää huomiota tilinpäätöksen kannalta epäolennaisiin virheellisyyksiin. (KHT-yhdistys 2009, 83; Halonen & Steiner 2009, 143.)

Kun puolestaan määritellään kokonaisolennaisuutta, otetaan huomioon sekä laadullinen että määrällinen näkökulma. Tietyissä tilanteissa parempana ratkaisuna on määritellä jollekin liiketapahtumien lajeille, tilien saldoille tai tiedoille, jotka esitetään tilinpäätöksessä matalampi tai useampi olennaisuustaso, jota voi soveltaa tähän kohteeseen. Tällainen tilanne on kyseessä silloin, kun kohteeseen sisältyy sellainen virheen riski, joka virheenä tai puutteena voi vaikuttaa taloudelliseen päätöksentekoon. Laadullisilla tekijöillä tarkoitetaan asioita, jotka voivat antaa tilinpäätöksestä väärän kuvan, huolimatta siitä, ettei niiden virheellisyys ylitä olennaisuusrajaa. Sellaisia ovat esimerkiksi lähipiiriin, vakuutuksiin, lainoihin liittyvät asiat. Määrälliset tekijät puolestaan ovat tietty prosentuaalinen luku esimerkiksi pääomasta tai liikevaihdosta. (Halonen & Steiner 2009, 140–144.)

2.2 Olennaisuuden määrittäminen tilintarkastuksessa

Kun tilintarkastaja soveltaa olennaisuuden käsitettä tilinpäätöksessä, hänen kuitenkin tulee toimia ja noudattaa hyvää tilintarkastustapaa (Tilintarkastuslaki 16 §). Ennen varsinaista olennaisuuden periaatteen lisäämistä kirjanpitolakiin 3 luvun 2a §:ään vuonna 2016, olennaisuuden periaate kuului epävirallisesti hyvään kirjanpitolapaan (Tilisanomat 2015). Olennaisuuden vaatimus kohdistuu niin tilinpäätöksen laadintaan kuin myös sen tilintarkastamiseen. Tilinpäätöksessä pitää antaa oikeat ja riittävät tiedot, jotta tilintarkastaja voi varmentaa näiden tietojen olennaisen oikeellisuuden ja riittävyyden. (Lydman 2014b, 38–39.)

ISA 320 ja ISA 315 määrittelevät tilintarkastuksen olennaisuutta ja näiden standardien kautta olennaisuuden merkitys avautuu kokonaisuudessaan. Kansainväliset tilintarkastusstandardit eli ISA-standardit (International Standards on Auditing) määritellään EU:n di-

rektiivissä 2006/43/EY (EU:n direktiivi 2006/43/EY). ISA 320-standardin mukaan tilintarkastajan tavoitteena on määrittää ja arvioida olennaisuuden tasot, kun tilintarkastus etenee. Kansainväliset tilintarkastusstandardit velvoittavat tilintarkastajaa noudattamaan olennaisuuskäsitettä tilintarkastuksissa. (Halonen, Steiner 2009, 133–134.) Olennaisuutta ei määritellä vain tilintarkastuksen alussa, vaan olennaisuus on mukana koko tilintarkastusprosessin aikana, alusta loppuun. Tilintarkastaja soveltaa olennaisuuden määrittämisessä sekä kansainvälistä että kansallista normistoa.

Kun tilintarkastaja arvioi virheellisyyksiä, jotka tulevat esiin tilintarkastuksen aikana, hän voi käyttää apuna olennaisuuskäsitettä. Suunnitteluvaiheessa tilintarkastaja arvioi käyttäen rahamäärää virheiden olennaisuutta tilintarkastuksen kannalta. Olennaisuusraja toimii perustana, kun tilintarkastaja valitsee riskinarviointitoimenpiteitä sekä silloin, kun arvioidaan olennaisten virheellisyyksien riskejä ja valitaan aineistotarkastustoimenpiteitä. Tilintarkastajan täytyy ottaa huomioon myös virheiden luonne sekä olosuhteet, jotka vallitsevat tilintarkastuksen hetkellä. (Halonen, Steiner 2009, 134–135.)

2.3 Jatkuvuuden periaate

Tilintarkastajan ja myös koko tilintarkastuksen kannalta on tärkeitä, että koko yrityksen toiminnan prosessi jatkuisi koko ajan ilman katkoja. Kyseessä on tilintarkastukseen liittyvä periaate eli toiminnan jatkuvuuden periaate (going concern). Periaatteen mukaisesti tarkastuskohteen liiketoimintaa ei voi lopettaa eikä sitä saa uhata konkurssi. Toiminnan jatkuvuuden vaarantavia tekijöitä ovat negatiivinen pääoma, heikot kannattavuuden tunnusluvut tai tärkeän asiakkaan menettäminen. (Korkeamäki 2008, 52–55.)

Jotta näin ei tapahtuisi, tilintarkastajan on hankittava riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä, joka voisi osoittaa, että yrityksen johto on käyttänyt toiminnan jatkuvuuden periaatetta tilinpäätöksen laatimisessa. Sellainen tilintarkastusevidenssi on esimerkiksi hankintamenojen aktivointiedellytysten arviointi esimerkiksi tulonodotus ja todellisuudessa (esimerkiksi kaupankäynnistä) saatu tulo. Tilintarkastusevidenssin on tuettava toiminnan jatkuvuutta ja siihen ei saa liittyä olennaista epävarmuutta. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätös malli 2012, 552, 565–570.)

2.4 Olennaisimmat tilinpäätöserät

Erien tarkastuksen yhteydessä, tilintarkastaja saattaa huomata, ettei joku tietty erä ole yksittäin tarkasteltuna olennainen. Tuolloin kyseinen erä voidaan yhdistää toisiin tilinpäätöslaskelmien eriin tai liitetietojen eriin. Näin ollen, mikäli erä ei ole riittävän olennainen, se

voidaan esittää erillisenä tilinpäätöslaskelmissa tai vaihtoehtoisesti myös erillisenä liitetiedoissa. (IAS 1.30; Lydman 2014a, 44–45.) Yhteisön ei tarvitse esittää tilinpäätöksessään IFRS-standardien nimenomaisesti edellyttämää tietoa, jos informaatio ei ole olennaista (IAS 1.31). Jäljempänä taulukossa 3. on esitetty tilinpäätöksen olennaiset erät, taulukko selkeyttää olennaisten erien hahmottamista.

Taulukko 3. Tilinpäätöksen olennaiset erät (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012)

Liiketoimintaprosessi	Tilinpäätöksen olennaiset erät, joihin prosessi vaikuttaa
Saamisten ja saatujen maksujen käsittely	Liikevaihto, myyntisaamiset ja muut saamiset, rahavarat
Erääntyneiden myyntisaamisten arvostus	Myyntisaamiset ja luottotappiot
Myyntin prosessi (Käteismyynti, tilausmyynti)	Liikevaihto
Ostojen, ostovelkojen ja maksujen käsittely	Ostovelat ja muut velat, aineelliset käyttöomaisuushyödykkeet, vaihto-omaisuus, tuloslaskelman kululajit
Palkanlaskenta	Palkkakulut
Verovelat ja verojen maksaminen	Tuloverot, henkilöstökulut ja liikevaihtovero
Vaihto-omaisuuden arvostus ja hallinta	Ostot ja vaihto-omaisuus
Pankkitilien täsmäytykset	Rahavarat, korolliset velat, korkokulut
Poistojen laskenta	Aineelliset käyttöomaisuushyödykkeet ja poistot

Yhteenvedona voidaan todeta, että kaikki tilinpäätöksen osa-alueet, paitsi rahavarat, jotka vaihtelevat tilikaudesta toiseen, ovat olennaisia ja täten ovat tilintarkastuksen kohteena. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 494.)

2.5 Tarkastaminen

Tässä alaluvussa käydään tilintarkastuksen kohteita läpi, tämä selkeyttää tarkastuksen hahmottamista ja ymmärtämistä. Tarkastettavia kohteita ovat tase, tuloslaskelma, kirjanpito, liitetiedot ja hallinto.

2.5.1 Taseen tarkastaminen

Tilintarkastuksessa pääpaino on taseen tarkastuksessa. Kun tilintarkastaja tarkastaa tase-eriä, hänen täytyy varmistaa, että taseen varat ja velat ovat olemassa ja kuuluvat nimenomaan tarkastettavalle yritykselle. Tase-erät pitää esittää asianmukaisissa tase-erissä. Varojen ja velkojen täytyy olla oikein arvostettuna taseessa. Varat ja velat voidaan verrata toisiin tase-eriä ulkopuolisten antamiin asiakirjoihin, fyysisesti inventoimalla tai jollakin toisella varmistamiskeinolla. Näin, jokaisen tase-erän kohdalla, tilintarkastajan täytyy var-

mistua siitä, että tase-erä on olemassa ja kuuluu yritykselle. Eli koko tase täytyy tarkistaa. (Korkeamäki 2008, 55–56, 61–62.)

Usein tilintarkastajan pitää miettiä, tarvitseeko hänen käyttää tarkastuksessa ulkopuolisia vahvistuksia koskevia toimenpiteitä. Nämä toimenpiteet liittyvät usein tilin saldoihin ja niihin liittyviin kannanottoihin, mutteivät kuitenkaan rajoitu niihin. Tyypillisiä tilanteita, jossa ulkopuolisia vahvistuksia koskevat toimenpiteet voivat tuottaa tärkeätä tilintarkastusevidenssiä, ovat muuan muassa pankkitilien-, myyntisaamisten- ja ostovelkojensaldot, sekä sijoitukset. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 357.)

Jos esimerkiksi vaihto-omaisuus on tilinpäätöksen olennaisuuden kannalta merkittävä, niin tilintarkastajan täytyy hankkia riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä siitä, että se on olemassa. Jotta tilintarkastaja voisi hankkia vaadittavan tilintarkastusevidenssin, hänen täytyy olla fyysisesti mukana inventoinnissa, jos se on mahdollista. Jos tilintarkastaja suorittaa tilintarkastuksen tilintarkastuskohteessa, hän voi samalla arvioida tilintarkastuksen kannalta merkityksellisiä asioita. Sellaisia asioita ovat esimerkiksi yrityksen johdon menettelytavat inventoinnin tulosten kirjaamisessa. Tilintarkastaja voi paikan päällä nähdä laskeutamenettelyjen suorittamista. Lisäksi tilintarkastaja voi halutessa myös itse tehdä tarkastuslaskentoja. Jos tilintarkastajalla ei ole mahdollisuutta olla läsnä tilintarkastuskohteessa, hänen pitää suorittaa vaihtoehtoisia tilintarkastustoimenpiteitä, joiden avulla hankkia riittävästi tilintarkastusevidenssiä. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli, 2012, 418–419, 552–553.)

2.5.2 Tuloslaskelman tarkastaminen

Tuloslaskelman tarkastaminen kuuluu olennaisesti tilintarkastusprosessiin. Tarkastus varmistaa sen, että tuloslaskelmaeriä on esitetty oikein. Lisäksi tuloslaskelman tarkastukseen kuuluu myös analyttinen tarkastus. Analyttisessä tarkastuksessa etsitään poikkeuksellisia eriä ja/tai summia. Tämä tehdään vertailemalla tilinpäätöksen tuloslaskelman lukuja edellisen vuoden tuloslaskelman lukuihin. Siihen lisäksi voi liittyä erilaisten tunnuslukujen laskemista. Tilintarkastajan täytyy myös tarkistaa ja varmistua siitä, että tuloslaskelmaerät ovat sijoitettu oikein tuloslaskelmakaavassa. (Korkeamäki 2008, 61–63.)

KHT-yhdistyksen mukaan, analyttiset toimenpiteet soveltuvat paremmin suuriin liiketapahtumiin, koska analyttiset toimenpiteiden avulla on helppoa ennustaa niiden käyttäytymistä. Suunniteltujen analyttisten toimenpiteiden salaisuus piilee tietojen välisissä yhteyksissä. Näiden yhteyksien pitää säilyä muuttumattomana, koska muuten luotettavuus

voi kärsiä. Täten, erilaiset analyttiset toimenpiteet tuottavat hyvin eritasoista varmuutta. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli, 2012, 455–457.)

Lisäksi tilintarkastukseen liittyy termi *katko*, mikä tarkoittaa liiketapahtumien kohdistamista tilikaudelle. Peruseriaatteena on, että liiketapahtumat pitää kirjata suoritusperusteisesti. Näin menot ja tulot kirjataan, kun tuotantotekijä on vastaanotettu tai luovutettu. Tilintarkastajan täytyy varmistua, että myynnin ja ostojen katkot ovat oikein, eikä niissä ole poikkeavuuksia. (Korkeamäki 2008, 63–65.)

2.5.3 Kirjanpidon tarkistaminen

Tilintarkastuslaki määrittelee, että tilintarkastukseen kuuluu yhtiön kirjanpidon tarkistaminen (Tilintarkastuslaki 3 luku 1§). Samalla ei ole kuitenkaan määritetty miten tarkistus pitäisi toteuttaa. Tilintarkastajan täytyy noudattaa hyvää tilintarkastustapaa sekä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja sekä luonnollisesti kansallisia normeja (Halonen & Steiner 2009, 260–262; kirjanpitolaki; tilintarkastuslaki). Yleensä muissa kansallisissa laissa on normeja koskien tilintarkastusta ja lisäksi aina viitataan tilintarkastuslakiin, joka on tilintarkastuksen tärkein laki. Tästä on esim. säätiölain 4 luku 1 §, osakeyhtiölain useammassa pykälässä esim. 1 luku 10 §, 7 luku kokonaan ja 1 §:ssä on viittaus tilintarkastuslakiin, vakuutusyhtiölaki 7 luku ja myös siellä on viittaus tilintarkastuslakiin, finanssivalvontalaki 28 § a.

Tilintarkastajan pitää varmistaa, että yhteys kirjanpitojärjestelmän ja osajärjestelmien välillä on olemassa. Tämä on mahdollista tehdä muuan muassa, kun täsmäytetään esimerkiksi myyntireskontraa pääkirjanpitoon. Yksin tärkein ja merkittävin kriteeri tilintarkastuksessa on varmistus siitä, ettei kirjanpitoaineisto ole muutettavissa eli kirjanpitoaineistoa ei voi muokata tilinpäätöksen jälkeen. Tilintarkastajan täytyy varmistaa, että liiketapahtumat ovat todellisia ja kirjanpitokirjausten tulee perustua todellisiin liiketapahtumiin. Siten liiketapahtumien täytyy sijaita oikeilla tileillä. Liiketapahtumien pitää olla oikean suuruisia ja niiden liittyä tilikaudelle, jolloin tapahtuma on tehty. Tilintarkastajan täytyy siis varmistua liiketapahtumien asianmukaisuudesta kirjanpidossa. (Halonen & Steiner 2009, 263–265.)

2.5.4 Liitetietojen tarkistaminen

Liitetiedot ovat merkittävä osa kirjanpitoa ja tilintarkastuksessa niiden rooli korostuu, koska niiden avulla saavutetaan oikea ja riittävä kuva. Suomen kirjanpitolaki (1336/1997) määrittelee, että tilinpäätökseen pitää sisällyttää tase, tuloslaskelma, rahoituslaskelma sekä liitetiedot (Kirjanpitolaki 3 luku 1 §). Tilinpäätöksen täytyy antaa oikeat ja riittävät

tiedot yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tämän vuoksi tarpeelliset lisätiedot ilmoitetaan liitetiedostoissa. (Kirjanpitolaki 3 luku 2 §.) Tilintarkastajan täytyy varmistaa, että liitetiedoissa on kaikki laissa säädetyt vaatimukset eli sisältävät pakolliset liitetiedot ja tarpeelliset erittelyt. Liitetietojen täytyy täyttää hyvän kirjanpitolavan standardeja ja lisäksi niiden tulla olla kirjanpidon mukaisia. Liitetiedot voivat antaa tarpeellisia tietoja tuloksen ja taloudellisen aseman kannalta. (Korkeamäki 2008, 66–69.)

2.5.5 Hallinnon tarkastaminen

Tilintarkastuslain 3 luvun 1 §:n mukaisesti tilintarkastuksen kohteena ovat tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto. Jos tilintarkastaja havaitsee, että yhtiön yhtiömies, hallitus ja muu vastuuvollinen on rikkonut yhtiön sääntöjä tai syyllistyy tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvaus, niin hänen täytyy huomata siitä tilintarkastuskertomuksessa. Käytännössä tämä merkitsee sitä, ettei tilintarkastajan tarvitse puuttua liiketaloudellisiin toimenpiteisiin, vaan hänen täytyy tarkistaa vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta. Korkeamäen mukaan merkittävintä hallinnon tarkastuksessa on huolellisuusvelvollisuuden ja osakkeenomistajien yhdenvertaisuuden periaatteiden noudattaminen. (Korkeamäki 2008, 70–72.)

Tilintarkastajan tehtävänä on valvoa, että hallinto noudattaa lakeja. Merkittävintä on tilintarkastajan kannalta, aiheutuuko yritykselle vahinkoa lain rikkomisesta ja johtaako tämä vahingonkorvausvastuuseen. Samalla siinä on myös toinen dilemma. Tilintarkastaja ei ole lainsäädäntöasiantuntija, vaan hänen asiantuntemuksensa rajoittuu tilintarkastuslainsäädäntöön. Tilintarkastajan kohteina ovat yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös sekä hallinto, joka voi käsittää muuan muassa hallintopöytäkirjoja, rakenne- ja rajoitusjärjestelyt, viranomaisilmoitukset, julkiset rekisteriotteet, osakeluettelot, sopimukset ja vakuutukset. (Tilintarkastuslaki 3 luku 1§; Korkeamäki 2008, 70–74.)

Tilintarkastajalla on oikeus ja samalla myös velvollisuus saada yrityksen johdolta vahvistusilmoituskirje. Tässä kirjeessä yrityksen johto vahvistaa tilintarkastajalle seuraavat asiat: kaikki oleelliset tiedot on annettu; pääsy aineistoon on esteetön; ja toimeksiannon ehtojen mukainen kommunikaatio on taattu. Lisäksi vahvistusilmoituksen tulee sisältää tieto, että kaikkien liiketapahtumien kirjauksista sekä niiden sisällyttämisestä tilinpäätökseen. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli, 2012, 584–587.)

2.6 Tilintarkastusriskin ja olennaisen virheellisuuden riskin arviointi

Tilintarkastusriski on riski, joka käsittää tilintarkastajan epäasianmukaisen tilintarkastuslausunnon tilinpäätöksestä, joka on kuitenkin olennaisesti virheellinen (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 49). Tämä tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja voi antaa lausuntoja, jotka voivat olla olennaisesti virheellisiä ja tämä aiheuttaa tilintarkastusriskin, joka aiheuttaa puolestaan sen, ettei tilintarkastusta voida hyväksyä. Olennaisen virheellisuuden riski voidaan jakaa myös kolmeen: toimintariskiin, kontrolliriskiin sekä havaitsemisriskiin. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 49–50, 116–117.)

Toimintariski on riski, joka liittyy tapahtumiin tai olosuhteisiin (sisäisiin tai ulkopuolisiin), joiden seurauksena tilinpäätökseen voisi syntyä virheellisyys (virhe tai väärinkäytös). Kyseiset toimintariskit jaetaan vielä myös liiketoiminta- ja väärinkäytösriskeihin. Nämä riskit voivat aiheutua yhteisön tavoitteista, sen toiminnan tai toimialan tyypistä, myös sääntelyympäristöstä, jossa yritys toimii. Lisäksi se voi johtua yrityksen koosta ja monimutkaisuudesta. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 50, 414–420, 450–457, 664.)

Kontrolliriski on riski, joka liittyy siihen, ettei yhteisön sisäinen valvonta estä tai havaitse ja korjaa ajoissa liiketapahtumien lajia, tilin saldoa tai tilinpäätöksessä esitettävää tietoa. Kyseinen tieto voi olla virheellinen joko yksin tai muiden virheellisyyksien kanssa. Jos yrityksellä on hyvä johto, niin se suunnittelee valmiiksi kontrolleja, joiden avulla voidaan pienentää toimintariskiin liittyviä riskitekijöitä. Yritys ensin arvioi riskit ja sen jälkeen suunnittelee ja ottaa käyttöön kontrolleja, joiden avulla riskitaso saadaan siedettävälle tasolle, joka on hyväksyttävissä. Nämä edellä mainitut kontrollit voivat olla joko laaja-alaisesti vaikuttavia, joista käytetään nimitystä yhteisötason kontrollit, tai kontrollit, jotka liittyvät liiketoimintaprosesseihin, toimintatasoihin tai liiketapahtumiin. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 50–51, 477–483.)

Havaitsemisriski puolestaan on riski, jolloin tilintarkastaja arvioi olennaisen virheellisuuden riskin eli toiminta- ja kontrolliriskit tilinpäätös- ja kannanottotasolla. Tämän jälkeen suunnitellaan tilintarkastustoimenpiteitä, joiden avulla tilintarkastusriski saadaan tasolle, joka on hyväksyttävän alhainen. Havaintoriski voi olla esimerkiksi sellainen, että valitaan tarkoitukseen epäsojiva tilintarkastustoimenpide; sovelletaan tilintarkastukseen siihen sojiva toimenpide sopimattomalla tavalla; tulkitaan tilintarkastustoimenpiteen tuloksia väärin.

Tilintarkastaja voi halutessaan arvioida toiminta- ja kontrolliriskin joko yhdessä tai erikseen riippuen tilintarkastustekniikasta ja käytännön näkökulmasta. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 51.)

Voidaan todeta, että tilinpäätöksessä on olennainen virheellisyys (kaikkien tilinpäätöksessä olevien korjaamattomien virheellisyyksien, puuttuvien/harhaanjohtavien tietojen yhteismäärä tai jokin näistä yksittäin tarkasteltuna) silloin, kun virheellisyys voisi vaikuttaa taloudellisiin päätöksiin, joita käyttäjät tekevät tilinpäätöksen perusteella. Olennainen virheellisyys on osa-alue olennaisuudesta tilintarkastuksessa, joka täytyy aina ottaa huomioon tilintarkastuksen eri vaiheissa. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 49 – 51.)

Tilintarkastajalla on haastava tehtävä tunnistaa olennaisen virheellisyyden riskit ja arvioida niitä tilinpäätösten sekä kannanottotasolla liiketapahtumien lajien, tilien saldojen sekä tilinpäätöksessä esitettävien tietojen osalta muiden tilintarkastustoimenpiteiden suunnittelun ja suorittamisen perustaksi (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli, 2012, 108, 573.). Tätä tarkoitusta varten tilintarkastajan tulee: 1) tunnistaa riskit sekä näihin liittyviä relevantteja kontroleja koko prosessin ajan; 2) arvioida tunnistettuja riskejä sekä tehdä arvio siitä, liittyvätkö ne laajemmin tilinpäätökseen kokonaisuutena ja vaikuttavatko ne mahdollisesti useampaan kannanottoon; 3) suhteuttaa tunnistetut riskit siihen, mikä voi mennä vikaan kannanottotasolla ottaen huomioon relevantit kontrollit, jotka tilintarkastaja aikoo testata; 4) arvioida virheellisyyden todennäköisyyttä, myös useiden virheellisyyksien mahdollisuutta, sekä sitä, onko mahdollinen virheellisyys niin suuri, että siitä voisi aiheutua olennainen virheellisyys. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 659–662.)

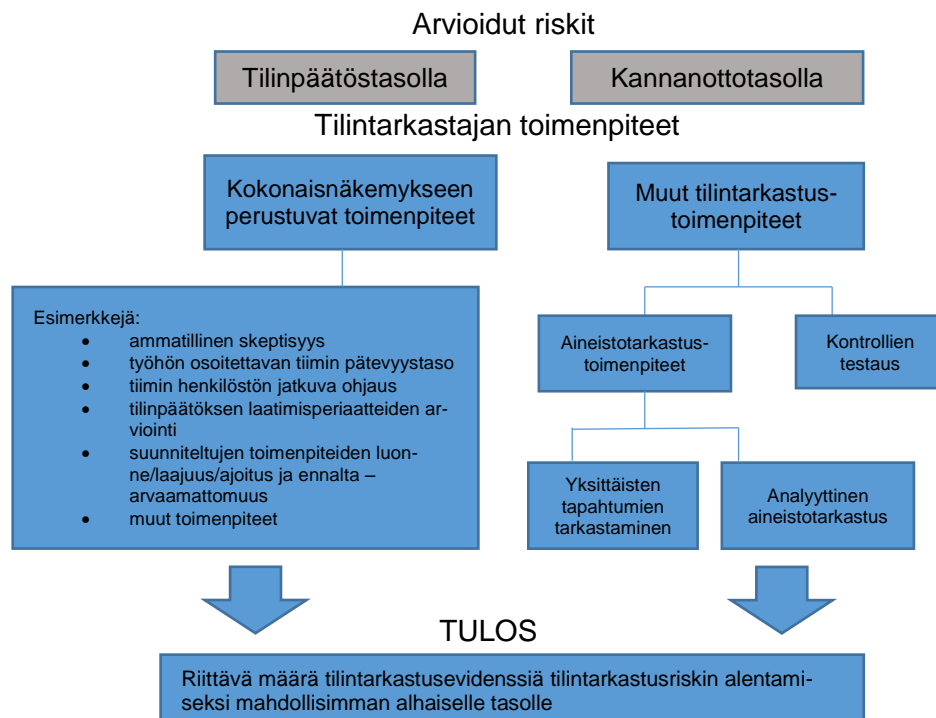
Tilintarkastajan tulisi muodostaa käsitys yhteisöstä, sen toimintaympäristöstä ja sisäisestä valvonnasta sekä valvontaympäristöstä. Tilintarkastajan pitää tunnistaa ja arvioida olennaisen virheellisyyden riskit ja niihin liittyvät kontrollit. Riskien arvioinnissa on kaksi tasoa: tilinpäätös- ja kannanottotaso. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 108.)

Tilinpäätösten olennaisuuden virheellisyyden riskit ulottuvat laajalle ja tämän vuoksi koskettavat kaikkia kannanottoja. Klassisena esimerkkinä voidaan pitää pääkirjanpitäjää, joka ei ole pätevä hoitamaan työtään, niin todennäköisesti tilinpäätöksessä saattaa olla virheitä. Nämä virheet ovat luonteeltaan sellaisia, etteivät ne rajoitu yksittäiseen tilin saldoon, johonkin kokonaisuuteen tai esitettävään tietoon. Edellä mainittu virhe ei rajoitu yh-

teen kannanottoon, vaan koskettaa myös muita kannanottoja sellaisia kuin oikeellisuus, olemassaolo tai arvostaminen. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 108.)

Kannanottotasolla riskit liittyvät aina tietyn ajankohdan tapahtumaan esimerkiksi tilikauden lopun saldoihin tai liiketapahtumien lajeihin, jotka liittyvät tilikauden aikaan tai vaihtoehtoisesti johonkin tietojen esittämistapaan tai tietoihin, jotka on esitetty tilinpäätöksessä. Kannanoton tärkeys yksittäisen saldon kannalta riippuu siitä, mitkä ovat kyseisen saldon ominaispiirteet ja mahdolliset olennaisen virheellisuuden riskit. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 108.)

Jos kannanottotasolla olennaisen virheellisuuden riski on merkittävä, tilintarkastaja tarkastaa yksittäisiä tapahtumia saadakseen tarpeellisen määrän luotettavaa aineistoa, jolla riski pienennetään hyväksyttävälle tasolle. Tarpeeseen vastaavaa korkealla luotettavuustasolla olevaa tilintarkastusevidenssiä voidaan saada esimerkiksi ulkopuolisten vahvistusten muodossa. (KHT-yhdistys 2010, 344–359, 464–467; ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 552–555.) Kuviossa 1. on esitetty arvioidut riskit eri tasoilla. Kuvion avulla lukijan on helpompi hahmottaa miten arvioidut riskit nähdään tilinpäätös- ja kannanottotasolla. Samalla kuvioista on nähtävissä millaisia toimenpiteitä arvioidut riskit vaativat tilintarkastajalta.

Kuvio 1. Arvioidut riskit tilinpäätöstasolla ja kannanottotasolla (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012)

3 Olennaisuus tilintarkastusprosessin eri vaiheissa

Tässä luvussa käsitellään olennaisuutta eri tilintarkastuksen vaiheissa yleisesti ja jäljempänä sitten käydään olennaisuuden määrittämistä tilintarkastuksen joka vaiheessa.

Koko tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja tutustuttuaan tilintarkastusaineistoon, voisi antaa lausunnon tilinpäätöksen oikeellisuudesta, niiltä osin mitä on olennaista. Jo riskiperusteisessa tilintarkastajan on oltava vähintäänkin kohtuullisesti varma tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Tilinpäätös ei saa sisältää olennaisia virheitä. Tilintarkastaja arvioi samalla olennaisen virheellisyden riski ja samalla hänen täytyy suunnitella ja suorittaa tilintarkastustoimenpiteitä, joiden perusteella hän antaa tilintarkastuskertomuksen. Tilintarkastusprosessilla on kolme eri vaihetta: suunnittelu, toteutus ja päättäminen. (Halonen & Steiner 2009, 42, 54–55.)

Olennaisuutta ei voida sulkea pois missään tilintarkastusvaiheessa. Olennaisuus pitää huomioida muun muassa tarkastuksen suunnittelussa, tarkastusaineiston ja evidenssin keräämisessä sekä tarkastuksista raportoitaessa (Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastusohjeita – Laillisuus- ja asianmukaisuustarkastuksen ohje, 2011). Olennaisuus pitää myös dokumentoida ja dokumentoinnin pitää sisältää: tilinpäätöksen tekijät; tekijät, joita on käytetty, kun on määritetty olennaisuutta tilinpäätökselle kokonaisuutena ja koska tätä olennaisuutta voidaan soveltaa tietyille liiketapahtumien lajeille, tilien saldoille tai tiedoille, jotka on esitetty tilinpäätöksessä; mahdolliset muutokset, jotka on tehty olennaisuusrajoihin tilintarkastuksen edetessä. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 124.)

Tilintarkastajan täytyy laatia tilintarkastuksen alussa yleissuunnitelmaa tilintarkastuksen etenemisestä. Tämän lisäksi tilintarkastajan täytyy laatia tilintarkastussuunnitelma, joka on yksityiskohtaisempi kuin yleissuunnitelma. Tilintarkastussuunnitelman täytyy sisältää kaikki tarvittavat tilintarkastustoimenpiteet, joita tarvitaan riittävän tilintarkastusevidenssin saamiseksi ja tämän avulla saadaan tilintarkastusriski hyväksyttävälle tasolle. Samalla, kun tilintarkastaja laatii tilintarkastussuunnitelmaa, hän määrittelee hyväksyttävän olennaisuusrajan, jonka avulla voi havaita virheet tai puutteet, jotka ovat olennaisia tilintarkastuksen kannalta. (Tomperi 2009, 36, 42.)

Tilintarkastuksen joka vaiheessa tulisi vastata seuraaviin kysymyksiin: miksi, milloin, mitä ja kuinka, kuten aiemmin on mainittu. Eli miksi olennaisuus määritellään, milloin olennaisuus on otettava huomioon ja mitkä erät ovat olennaisia, eli mitä ja millä aineistolla tarkis-

tetaan ja kuinka laajasti tarkistetaan (Haaga-Helia 2015). Tilintarkastajan tavoitteena on tunnistaa olennaisen virheellisuuden riskit sekä arvioida tilinpäätösmallilla ja kannanottomallilla. Lisäksi tilintarkastaja käyttää hyväkseen käsitystä, jonka hän muodostaa yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä lisäksi sisäisestä valvonnasta. Näin tilintarkastaja saa perustan arvioituihin olennaisen virheellisuuden riskeille, suunnitteluun toimenpiteille ja niiden toteuttamiselle. (ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 342, 571.)

Tilintarkastajan pitää ottaa huomioon olennaisuus jo suunnitteluvaiheessa, jotta hän voi helpommin arvioida olennaisia riskejä. Samalla tilintarkastaja voi määrittää tarkastustoimenpiteiden luonteen, ajoituksen ja laajuuden. Olennaisuus otetaan huomioon myös toteutusvaiheessa, kun tilintarkastaja arvioi uutta tietoa, jonka perusteella saatetaan joutua tarkistamaan suunniteltuja toimenpiteitä. Sekä lisäksi, tilintarkastaja ottaa olennaisuutta huomioon, kun hän arvioi poikkeamien vaikutusta sekä lisäksi raportointivaiheessa, kun tekee lopullisia johtopäätöksiä ja laatii tarkastuslausuntoa. (Euroopan Tilintarkastustuomioistuin - Tilintarkastuksen ja säännönmukaisuuden tarkastuksen käsikirja, 2012.)

Tilintarkastaja tulisi soveltaa olennaisuuden käsitettä sekä silloin, kun hän suunnittelee ja suorittaa tilintarkastusta. Olennaisuuden käsitettä sovelletaan myös silloin, kun tilintarkastaja arvioi todettujen virheellisyyksien vaikutusta tilintarkastukseen ja mahdollisten korjaamattomien virheellisyyksien vaikutusta tilinpäätökseen. Tämän lisäksi olennaisuutta otetaan huomioon, kun tilintarkastaja laatii tilintarkastuskertomukseen sisältyvää lausuntoa. (Patentti- ja rekisterihallitus, Havaintoja PIE-yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastuksista 2013–2015.)

3.1 Suunnitteluvaihe

Suunnitteluvaiheessa tilintarkastaja varmistaa, että tilintarkastusriski on mahdollisimman alhaisella tasolla (hyväksyttävä taso). Suunnitteluvaihe kestää läpi koko tilintarkastuksen. Tilintarkastussuunnitelman avulla tilintarkastaja voi kiinnittää huomionsa olennaisiin asioihin ja tunnistaa olennaiset ongelmat hyvissä ajoin. Suunnitteluvaiheessa tilintarkastaja voi järjestellä tilintarkastusprosessia sujuvuuden takaamiseksi. (Halonen & Steiner 2009, 114.)

Tilintarkastajan täytyy laatia strategia, joka ohjaa tilintarkastussuunnitelmaa. Strategiasta on käytävä ilmi tilintarkastuksen laajuus, ajoitus ja suunta (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 262, 272.).

Lisäksi pitää tunnistaa jo heti suunnitteluvaiheessa oleellisen virheellisuuden riskit ja samalla muodostaa käsitys yrityksestä ja sen toimintaympäristöstä. Merkittävintä tässä vaiheessa on tarkastuskohteen ja tilintarkastusriskien arviointi. Tilintarkastajan pitää tuntea yritys, jota hän tarkastaa. Kun tilintarkastajalla on kokonaiskuva yrityksestä ja sen toiminnasta, olennaisen virheellisuuden riskit tilinpäätöksessä korostuvat selkeämmin. (Halonen & Steiner, 2009, 54.)

Tilintarkastussuunnitelma on yksityiskohtaisempi kuin tilintarkastuksen kokonaisstrategia. Tämä johtuu siitä, että tilintarkastaja suunnittelee riskienarviointitoimenpiteitä, jotka ohjaavat tilintarkastusta ja samalla saattavat muuttaa yksittäisten tilintarkastustoimenpiteiden suunnittelun. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 272, 273.) Kun tilintarkastaja suunnittelee tarkastusta, hänen täytyy arvioida, mikä tekisi tilinpäätöksestä olennaisesti virheellisen tai puutteellisen. Olennaisuus tulee määritellä jo tarkastusta suunniteltaessa. Suunnitteluvaiheeseen kuuluu olennaisuuden määrittäminen sekä määrällisestä että laadullisesta näkökulmasta. (Euroopan Tilintarkastustuomioistuin - Tilintarkastuksen ja sääntönmukaisuuden tarkastuksen käsikirja, 2012.)

Asian tai asianjoukon vääristäminen tilintarkastuksessa voi olla merkityksetöntä tilintarkastuksen näkökulmasta, mutta samalla tämä ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Eri alalla määritellään kuitenkin olennaisuutta eri tavalla. Näin yksi standardi, joka koskisi kaikkia aloja, ei ole tarkoituksenmukainen. Lisäksi olennaisuuteen määrittämiseen vaikuttaa tilintarkastajan oma subjektiivinen näkemys. Näin ollen, se asia tai asiajoukko, jota yksi tilintarkastaja pitää tärkeänä toinen tilintarkastaja voi pitää merkityksettömänä. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 274, 275; Halonen & Steiner 2009, 180–182.)

Ennen olennaisuuden pohtimista tilintarkastajan tulisi määritellä potentiaalisin tilinpäätöstietojen hyväksikäyttäjryhmä. Saavutettu hyöty on kuitenkin kyseenalainen, koska ryhmät koostuvat yksittäisistä ihmisistä ja tilinpäätösinformaation tilintarkastukseen tulee olla kaikille ihmisille yhteismitallinen. (Lydman 2014b, 38–39.)

Olennaisuus käsittää itseensä automaattisesti seuraavat: 1) tilikauden tulos, 2) liikevaihto ja 3) oman pääoman prosenttimääräisten lukujen mukaisen keskiarvon eli käytännössä kaiken mikä liittyy yrityksen tai yhteisön liiketoimintaan. Tilintarkastaja voi kuitenkin itse muuttaa olennaisuuden rajaa käsin, mikäli se on tilintarkastaja näkökulmasta tarpeellista. Suunnitteluvaiheessa tilintarkastajan tulee tunnistaa ja arvioida olennaiset riskit organi-

saatiosta ja sen toimintaympäristöstä. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 133–135.)

Tilintarkastaja käsittelee olennaisuutta niiden tarpeiden perusteella, joita käyttäjällä on eli: käyttäjillä pitäisi olla kohtuullinen tietämys liiketoiminnasta, kirjanpidosta sekä halu tutkia tilinpäätöksen sisältämiä tietoja; käyttäjien tulee ymmärtää, että tilinpäätös on laadittu ja tilintarkastettu olennaisuuden periaatteen mukaan; käyttäjien tulee tiedostaa epävarmuustekijät, jotka perustuvat arvioihin, harkinnan käyttöön tai tulevaisuudessa tapahtuviin asioihin; käyttäjien tulee tehdä tilinpäätöksessä esitettävien tietojen perusteella järkeviä ja taloudellisia päätöksiä. (Halonen & Steiner 2009, 54–58.)

Heti suunnitteluvaiheessa tilintarkastaja tekee arvion siitä, kuinka suuret virheet ovat olennaisia ja tämä arvio on rahamääräinen. Olennaisuusrajan perustaksi valitaan riskinarviointitoimenpiteitä, kun arvioidaan olennaisten virheellisyyksien riskejä ja valitaan aineistotarkastustoimenpiteitä. Rahamääräisen olennaisuuden lisäksi tilintarkastajan tulee ottaa huomioon virheiden luonne ja tilintarkastushetkellä vallitsevat olosuhteet. Olennaisuusrajaa voidaan muuttaa tarpeen mukaan, kun tilintarkastus etenee. (Halonen & Steiner 2009, 134–135.)

3.2 Toteutusvaihe

Toteutusvaiheen tarkoituksena on hankkia tilintarkastusevidenssiä muun muassa alentuneesta kontrolliriskistä ja liiketapahtumien oikeellisuudesta. Tilintarkastaja toteuttaa suunnitteluvaiheessa valitut tilintarkastustoimenpiteet. Yleensä kontrollien testaus ja liiketapahtumien aineistotarkastus kohdistuu yleensä samaan liiketapahtumaan. (Halonen & Steiner 2009, 57–58.)

Tilintarkastuslaki määrittelee, että tarkastuksen kohteena on yhteisön tai säätiön koko tilikauden kirjanpito, tilinpäätös, toimintakertomus ja hallinto. Tilintarkastajan täytyy saada riittävä varmuus, ettei tilinpäätös sisällä olennaista virheellisyyttä. Tilinpäätös perustuu kirjanpitoon ja tilintarkastajan täytyy olla varma siitä, että kirjanpito tuottaa oikeaa tietoa. Pääkirjanpidon lisäksi, kirjanpitoon kuuluvat myös osajärjestelmiä kuten myynti- ja osto-reskontra. (Tilintarkastuslaki 3 luku 1 §, 5 §; Korkeamäki 2008, 42.)

Tilintarkastajan täytyy siis suorittaa toimenpiteitä, joiden avulla tilintarkastusaineistoa tarkistetaan. Näitä toimenpiteitä kohdistetaan tilintarkastuksen kannalta olennaisiin tileihin ja niiden saldoihin, liiketapahtuman lajiin sekä tilinpäätöksessä esitettävään tietoon. Näihin toimenpiteisiin ei vaikuta ollenkaan, ovatko olennaisen virheellisyyden riskit arvioitu vai ei.

Tilintarkastaja voi tarvittaessa hankkia ulkopuolisia vahvistuksia, jotta voisi vastata olennaisen virheellisyyden riskeihin. Esimerkiksi pankkitilien -, myyntisaamisten – ja ostovelkojen saldot sekä sijoitukset ja lainat ovat eriä, joista ulkopuolisilla vahvistuksilla voidaan saada evidenssiä, joka myös relevanttia. Tilintarkastajan on kuitenkin otettava huomioon, että ulkopuoliset vahvistukset eivät aina tuota relevanttia tilintarkastusevidenssiä tietystä kannanotosta. (KHT-yhdistys, IFRS–tilinpäätösmalli 2012, 344–360.)

Jos jostakin olennaisesta tilinpäätöskannanotosta ei ole tarpeeksi näyttöä, niin tilintarkastaja on velvollinen suorittamaan lisää toimenpiteitä, joilla näyttö saadaan tarpeellinen määrä. Jos tämä ei ole mahdollista, tilintarkastajan tulee antaa tilinpäätöksestä ehdollinen lausunto tai jättää lausunto kokonaan antamatta. (KHT-yhdistys, IFRS–tilinpäätösmalli 2012, 345–362.)

3.2.1 Kontrollien testaaminen

Kontrollien testaaminen tulee kyseeseen silloin, kun aineistotarkastustoimenpiteillä ei voida hankkia riittävästi tarpeellista tilintarkastusevidenssiä tai tilintarkastaja kokee, että kontrollit toimivat tehokkaasti ja arvioi sen perusteella olennaisen virheellisyyden riskit kannanottotasolla. Siitä tulee ikään kuin sääntö, jonka mukaan mitä enemmän tilintarkastaja luottaa kontrollien toimivuuteen, sitä vahvempaa tulisi olla hankittu tilintarkastusevidenssi. (KHT-yhdistys, IFRS–tilinpäätösmalli 2012, 341.)

Tilintarkastajan täytyy olla varma tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Hänen täytyy varmistaa, että yhtiön kontrollit estävät oleelliset virheellisyydet. Esim. sisäistä valvontaa voidaan tarkistaa muuan muassa tutkimalla toimintojen tapahtumia tai näiden taustalla olevia järjestelmiä. Jos puolestaan kyseessä on aineistotarkastus, niin tilintarkastaja tarkastaa erityyppisiä asiakirjoja esimerkiksi kirjanpidon tositteita. Lisäksi on mahdollista tarkistaa yhtiön sisäisen valvonnan järjestelmiä, johon kuuluvat tietojärjestelmät, kontrollitoiminnot ja riskienarviointiprosessit. (Korkeamäki 2008, 44.)

3.2.2 Riittävän varmuuden saavuttaminen

Hyvän tilintarkastustavan mukaisesti tilintarkastajan täytyy saada riittävä varmuus, ettei tilinpäätös sisällä olennaista virheellisyyttä. Jotta tilintarkastaja voisi saavuttaa riittävän varmuuden, hänen täytyy varmistaa, että tilinavaus on oikein suoritettu, kirjanpidon liiketapahtumat ovat toteutuneet ja että ne kuuluvat yhtiölle. Lisäksi täytyy varmistaa, että liiketapahtumat täsmäävät kirjanpitoon. Liiketapahtumien tulee olla kirjattu sekä oikealle tilikaudelle että oikeille tileille. (Korkeamäki 2008, 43.)

Tilintarkastajan pitää antaa lausunto siitä, että tilinpäätös on laadittu asianmukaisesti (Tilintarkastuslaki 3 luku 5 §.). Lisäksi tilinpäätöksen täytyy antaa oikea ja riittävä kuva yrityksen taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan täytyy saada riittävä varmuus, että taseen ja tuloslaskelman luvut perustuvat kirjanpitoon. Lisäksi täytyy tarkistaa, että varat ja velat ovat olemassa ja kuuluvat yritykselle. Näiden täytyy olla myös arvostettu oikein. Näin tuloslaskelman täytyy antaa oikea kuva tilikauden tuloksen muodostamisesta. Tilinpäätöksen täytyy sisältää kaikki tilikauden tapahtumat. (Korkeamäki 2008, 46.)

Tilintarkastuskertomuksen tueksi täytyy kerätä riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä. Tilintarkastajan subjektiivinen ja objektiivinen arvio virheellisyyden riskeistä määrittää tilintarkastusevidenssin määrän. Näin muodostuu periaate, jonka mukaan mitä suurimmat riskit ovat, sitä enemmän tilintarkastusevidenssiä tarvitaan. Toisaalta korkealaatuinen tilintarkastusevidenssi voi korvata määrän, kun puolestaan heikkolaatuinen tilintarkastusevidenssillä ei ole samanlaista vaikutusta, vaan sillä on päinvastainen vaikutus. (KHT-yhdistys 2010, 46.)

3.3 Päättämisvaihe

Päättämisvaiheessa arvioidaan tilintarkastusevidenssiä, jota on hankittu. Tässä vaiheessa arvioidaan, onko tilinpäätöksen olennaisen virheellisyyden riski riittävän alhaisella tasolla. Tilintarkastajan täytyy arvioida koko tilintarkastusajalta hankittua tilintarkastusevidenssiä. Päättämisvaiheessa tilintarkastaja joutuu miettimään, olivatko hänen käyttämät tarkastustoimenpiteet asianmukaisia ja riittäviä. Koska näiden toimenpiteiden perusteella tilintarkastaja tekee johtopäätöksiä ja niiden perusteella raportoi hallintoelimille. Sen jälkeen, kun tilintarkastaja on raportoinut hallintoelimille, hänen täytyy järjestää koko tilintarkastuksen asiakirjanaineiston säilyttäminen asianmukaisella tavalla. (Halonen & Steiner 2009, 55–59.)

Käytännössä tilintarkastuksen päättäminen aloitetaan tilintarkastusevidenssin arvioinnilla ja jatkuu sittemmin tarkastushavaintojen kokonaisvaltaisella arvioinnilla. Tämän jälkeen tilintarkastaja laatii tilintarkastuskertomuksen, pitää yhteyttä hallintoelinten kanssa sekä valmistelee tilintarkastusaineiston loppuun saakka. Tilintarkastuskertomus on tilintarkastuksen tärkein raportti. Tilintarkastuskertomuksen avulla tilintarkastaja kertoo havainnoistaan, joita hän löysi tilintarkastuksen aikana. (Halonen & Steiner 2009, 440–443.)

Sen, joka suorittaa laadunvalvonnan, täytyy ottaa huomioon niitä johtopäätöksiä ja ratkaisuja, joita on tehty, kun tilintarkastuskertomusta on laadittu. Laadunvalvontatarkastaja käy läpi tilinpäätöksen, tilintarkastuskertomuksen ja tilintarkastajan tekemät ratkaisut ja johtopäätökset. (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 660–663.)

3.4 Raportointi

Kun laaditaan tilintarkastuslausuntoa, tehdään johtopäätös, onko olennaisuusraja edelleen asianmukainen, kun otetaan huomioon yhteisön lopullinen taloudellinen tulos. Samalla kysytään, voisivatko korjaamattomat virheellisyydet, mukaan lukien aiempiin kausiin liittyvät korjaamattomat virheellisyydet, yksin tai yhdessä johtaa olennaiseen virheellisyyteen (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 304; ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa 2012, 396–397.). Tilintarkastaja voi päättää, minkälainen tilintarkastuskertomus, vakiomuotoinen vai mukautettu, on kyseisissä olosuhteissa asianmukainen (KHT-yhdistys, IFRS-tilinpäätösmalli 2012, 305).

Tarkastajan pitää dokumentoida olennaisuustasot ja niihin tarkastuksen aikana tehdyt muutokset (Euroopan Tilintarkastustuomioistuin – Tilintarkastuksen säännönmukaisuuden tarkastuksen käsikirja, 2012).

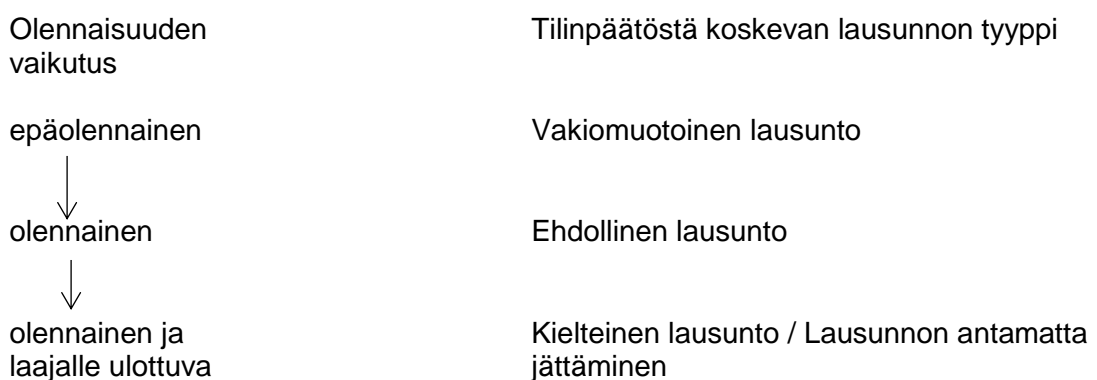
Käytännössä tilintarkastaja kuitenkin pyrkii siihen, että olennaiset virheet tulee korjata ennen kuin hän antaa tilintarkastuskertomuksensa. Olennaisten virheiden korjaaminen on myös yrityksen etujen mukaista. Käytännössä olennaiset virheet korjataan suoraan tilinpäätökseen. Kuitenkin voidaan olettaa, että vain harvinaisissa tapauksissa tilintarkastajien ja yrityksen käsitykset poikkeavat toisistaan niin merkittävästi, että tilintarkastajan käsityksen mukaiset olennaiset virheet päätyvät tilinpäätökseen. Tällöin tilintarkastaja joutuu antamaan mukautetun tilintarkastuskertomuksen, jossa on maininta olennaisesta virheestä. Vastuu olennaisen virheen esittämisestä tilinpäätöksessä tässä tapauksessa on nimenomaan yrityksen johdolla, eikä tilintarkastajalla. (Tomperi 2016, 34–38.)

Tilintarkastuskertomus on tilintarkastajan tärkein raportti. Kaikki tilintarkastuksessa esiin tulevat seikat eivät kuitenkaan ole niin olennaisia, että niistä olisi mainittava tilintarkastuskertomuksessa. Arens lähestyy olennaisuutta kertomuksen pohjalta, joka annetaan tilintarkastuksesta. (Arens ym. 2008, 56–57.)

Samalla Arens määrittelee olennaisuudelle kolme tasoa sen perusteella, vaikuttaako virheellisyys annettavaan lausuntoon. Ensimmäisessä tasossa virheellisyyden suuruus voi

olla epäolennainen eikä se vaikuta tilintarkastuksesta annettavaan lausuntoon. Toisen tason olennaisuudessa virheellisuuden suuruus on olennainen, mutta se ei muuta tilinpäätöksestä saatavaa kokonaiskuvaa. Tilintarkastaja antaa lausunnon, eli hän antaa muuten puhtaan tarkastuskertomuksen mutta samalla huomauttaa kertomuksessaan tilinpäätöksen kohdasta, jossa virheellisyys on. Kolmannessa tasossa virheellisyys voi olla niin olennainen, että se vaikuttaa koko tilinpäätöksestä saatavaan kuvaan. Tässä tapauksessa tilintarkastajan tulee antaa kielteinen kertomus. (Arens ym. 2008, 56–57.)

Jäljempänä on kuvio, joka kaavan muodossa näyttää lausunnon antamisen riippuvaisuussuhdetta olennaisuuteen.

Kuvio 2. Olennaisuuden vaikutus lausunnon tyyppiin (Halonen & Steiner 2009)

Jos tilintarkastuksen aikana koottujen virheellisyyksien yhteenlaskettu määrä on lähellä suunnitteluvaiheessa määritellyä olennaisuusrajaa, voi vaarana olla, että havaitsemattomat ja kootut virheellisyydet yhteenlaskettuna muodostavat oleellisen virheellisyyden riskin. Tilintarkastaja voi pyytää toimivaa johtoa tutkimaan ja korjaamaan jonkin virheellisen tiedon tai tapahtuman. Tällöin tilintarkastajan tulee varmistua, ettei virheellisyyksiä ole jäljellä johdon tekemien korjaustoimenpiteiden jälkeen. (KHT-yhdistys 2010, 393.)

Tilinpäätösten liiallinen pituus voi heikentää informaation laatua, jos olennainen tieto katoaa epäolennaisien tietojen joukkoon. Puhutaan ns. disclosure overloadista. Ehdollinen/Varauman sisältävä lausunto ("a qualified opinion") Ehdollinen/Varauman sisältävä lausunto ilmaistaan siten, että se pätee "lukuun ottamatta" (engl. except for) sen asian vaikutuksia, jota ehto koskee. Ehdollinen lausunto tulee antaa silloin, kun tilintarkastaja toteaa hankitun tilintarkastusevidenssin perusteella, että havaitut virheellisyydet tai saadun evidenssin puutteellisuudet, ovat joko erikseen tai yhdessä tilinpäätöksen kannalta olennaisia. Samalla ne eivät kuitenkaan ulotu laajasti. (Lydman 2014a, 45.)

Tilintarkastaja arvioi tilinpäätöstä ja toimintakertomusta kokonaisuutena. Kielteinen lausunto on aiheellinen siinä tapauksessa, jos puute on olennainen, mutta oikeellisuudesta ja riittävydestä pitää lausua nimenomaisesti myös myönteisessä lausunnossa. Tilintarkastaja voi myös esittää täydentäviä seikkoja kertomuksessaan, jotta tilinpäätös ja toimintakertomus antaisivat oikeat ja riittävät tiedot (Tilintarkastuslaki 19 § 3. mom.). Lausunto koskee koko tilinpäätöstä. Mikäli tilintarkastaja päättää antaa kielteisen lausunnon, hänen täytyy perustella se hyvin. Kielteisen lausunnon syynä voivat olla olennaiset puutteet tai virheet tilinpäätöksessä. Puutteen tai virheen tulee kuitenkin olla sellainen, ettei sitä voida oikaista tilintarkastuskertomuksessa annettavalla tilintarkastuslain 19 § 3 momentissa tarkoitetulla täydentävällä tiedolla. Kielteinen lausunto ("an adverse opinion") tulee yleensä aina esimerkiksi silloin, kun toimivan johdon kanssa syntyneellä erimielisyydellä on niin olennainen ja laaja vaikutus tilinpäätökseen tai toimintakertomukseen, että tilintarkastaja toteaa ehdollisen kertomuksen olevan riittämätön tuomaan esiin tilinpäätöksen harhaanjohtavuutta tai puutteellisuutta. Tilintarkastajan tulee antaa kielteinen lausunto silloin, kun hän hankittuaan tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä toteaa, että virheellisyydet ovat yksin tai yhdessä tilinpäätöksen kannalta sekä olennaisia että laajalle ulottuvia. (KHT-yhdistys 2010, 503, 864.)

Lausunto tulisi jättää antamatta, kun tilintarkastuksen laajuutta koskevan rajoituksen mahdollinen vaikutus on niin olennainen ja laajalle ulottuva, että tilintarkastaja ei ole pystynyt hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä. Hän toteaa, että havaitsemattomien virheellisyyksien ilmaantuessa voisivat mahdolliset vaikutukset olla sellaisia, että tilintarkastaja ei voi antaa lausuntoa tilinpäätöksestä tai toimintakertomuksesta. (Lydman 2014a, 44–45.)

Tilintarkastajan näkökulmasta on selvää, että vain isot asiat voivat olla olennaisia, kun taas tilintarkastuskertomukseen kulminoituvan tilintarkastajan työn hyödyntäjän kannalta pienempikin asia voi olla olennainen. Niin sanotun odotuskuilun ymmärtää. Se tulee säilymään tilintarkastuksessa, mutta sitä tulee pyrkiä kaventamaan ja madaltamaan. (Lydman 2014a, 45.)

4 Lainsäädäntöuudistuksen tausta

Tässä luvussa ja jäljempänä käydään läpi tilintarkastuslainuudistuksen keskeisiä kohtia ja tavoitteita sekä kirjanpitolain uudistusta, joka koskee olennaisuutta.

Uudistettu tilintarkastuslaki (1141/2015) astui voimaan 1.1.2016. Samana vuonna myös kirjanpitolaki sai merkittäviä muutoksia, mm. olennaisuusperiaate lisättiin kirjanpitolakiin. Lainvalmistelussa korostettiin tilintarkastajien tutkintovaatimusten kokonaisuudistusta. Suurin muutos koski tilintarkastusjärjestelmän uudistusta, jonka mukaan tilintarkastajien hyväksymis- ja valvontaorganisaatiot muuttuivat. Tilintarkastajien valvonta siirtyi 1.1.2016 Keskuskauppa- ja Kauppakamarilta Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalonnalle, jonka pääasiallisena tehtävänä on järjestää tilintarkastajatutkinnot sekä valvoa tilintarkastuksen laatua. (Tilintarkastuslaki 7 luku 1§, 2§; Horsmanheimo & Steiner 2016, 110–111.) Lainsäädäntöuudistuksen tavoitteena oli yksinkertaistaa, yhtenäistää ja keskittää tilintarkastusjärjestelmää. Myös kehitys muissa Pohjoismaissa ja EU:ssa otettiin huomioon ja uudelle tilintarkastusjärjestelmälle asetettiin uudet vaatimukset. Vuonna 2014 työ – ja elinkeinoministeriön asettama työryhmä valmisteli tilintarkastusjärjestelmän säännösmuutoksia. Myös EU:n vuoden 2014 tilintarkastusdirektiivi vaikutti muutokseen ja vuonna 2015 esitettiin tilintarkastusasetus, joka tuli voimaan myös 1.1.2016. (Horsmanheimo & Steiner 2016, 112–114; Hallituksen esitys 70/2016.)

4.1 Vuoden 2016 tilintarkastuslainuudistukset

Tilintarkastuslainuudistuksessa 1.1.2016 lisättiin tilintarkastajan kelpoisuutta koskeva säännös, jonka mukaan henkilö, jolla on edunvalvoja, ei voi toimia tilintarkastajana. (Tilintarkastuslaki 1141/2015, 2 luku 1 §.) Lisäksi uudistuksessa tuotiin muutoksia tilintarkastajien tutkintoon. Tutkintouudistuksen mukaan tilintarkastuslakiin lisättiin uudet tutkinnot ja nimikkeet. Kuitenkin jatkossa tilintarkastajilla on yksi yhteinen perustutkinto, joka on nimeltään tilintarkastajatutkinto ja tämän tutkinnon suorittaneista käytetään nimikettä HT–tilintarkastaja. Korkeakoulututkinto on edellytyksenä tilintarkastajatutkinnon suorittamiselle, mutta myös alan liittyviä opintoja sekä alan käytännön kokemusta vaaditaan. Ns. perustutkinnon lisäksi voidaan suorittaa sekä julkisen että yksityisen sektorin erikoistumistutkintoja. (Suomen Tilintarkastajat, Tilintarkastuslaki 1.1.2016 alkaen, 2016.)

Tilintarkastuslakia uudistettiin myös 19.8.2016 ja tässä uudistuksessa keskeisimmät uudistukset koskivat tilintarkastuskertomusta, tilintarkastuksen kohdetta (Suomen Tilintarkastajat, Uudistunut tilintarkastuslaki tullut voimaan, 2016).

Useat muutokset koskivat tilintarkastajien antamia lausuntoja koskien tilinpäätöstä ja toimintakertomusta. Nämä muutokset sovellettiin 31.12.2016. Laissa tilintarkastuslain muuttamisesta mielenkiintoisesti säädetään tilintarkastuskertomuksessa annettavasta lausunnosta koskien: 1) tilinpäätöksen oikean ja riittävän kuvan antamista (joka on noudatetun tilinpäätösäännösten mukainen) yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta; 2) tilinpäätöksen lakisääteisten vaatimusten täyttymistä; 3) toimintakertomuksen laatimista sovellettavien säännösten mukaisesti; 4) tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tietojen yhdenmukaisuutta. (Laki tilintarkastuslain muuttamisesta, 2016.)

Uutena tilintarkastuskertomukseen pitää sisällyttää tilintarkastukseen perustuvat lausumat, joita yhtiökokouksen, muun yhteisön tai säätiön toimielimet edellyttävät (Tilintarkastuslaki 3 luku 5 §). Periaatteessa jo ennen uudistusta tilintarkastajan oli pakko huomauttaa tilintarkastuskertomuksessa, jos yhteisön tai säätiön vastuuvollinen syyllinen sellaiseen tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus, joka koskettaa yhteisöä tai säätiötä, tai jos sellainen henkilö on rikkonut lakia, yhtiösopimusta, yhtiöjärjestyksiä tai sääntöjä (Tilintarkastuslaki 3 luku 5 §). Uudistuksen myötä tähän lisättiin myös säädös tilintarkastajan antamista lisätiedoista. Lain tilintarkastuslain muuttamisesta (622/2016) mukaan, tilintarkastuksessa täytyy antaa tarpeelliset tiedot niistä seikoista, jotka voivat joihin tilintarkastaja kiinnittää erityistä huomiota sekä tiedot niistä seikoista, jotka voivat antaa olennaista aihetta epäillä yhteisön tai säätiön kykyä jatkaa toimintansa (Laki tilintarkastuslain muuttamisesta, 2016; Tilintarkastuslaki 3 luku 5 §).

Lain tilintarkastuslain muuttamisesta mukaan, tilintarkastajien pitää antaa yhteinen tilintarkastuskertomus, jos yhtiössä tai säätiössä on vähintään kaksi tilintarkastajaa. Uutena tähän lisättiin, jos tilintarkastajat eivät ole samaa mieltä tilintarkastuslain mukaisesta huomautuksesta, lausunnosta tai lausumasta, niin tilintarkastuskertomuksessa tämä kanta pitää tulla selkeästi esiin ja eri mieltä olevan täytyy perustella kantansa. (Laki tilintarkastuslain muuttamisesta, 2016.)

Uudistuksen myötä tilintarkastuslakiin lisättiin säädös puutteellisen tilintarkastuskertomuksen ilmoittamisesta. Jos laissa tilintarkastukselle asetetut tavoitteet eivät täyty, niin tilintarkastuslautakunta voi julkistaa tästä ilmoituksen verkkosivuillaan. Tässä ilmoituksessa tulee mainita tilintarkastuskertomus sekä tilintarkastaja, joka on antanut sen. (Laki tilintarkastuslain muuttamisesta, 2016.)

Tilintarkastuksen kohteena on yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto. Uudistetun lain mukaan toimintakertomus ei ole enää tilintarkastuksen kohteena, toisaalta lain tilintarkastuslain muuttamisesta (622/2016) 3 luvun 5 §:n mukaan tilintarkastuskertomuksessa täytyy todeta, onko tilintarkastaja havainnut toimintakertomuksessa olennaisia virheellisyksiä (Laki tilintarkastuslain muuttamisesta 3 luku 5 §, 2016; Suomen Tilintarkastajat, Uudistunut tilintarkastuslaki tullut voimaan 2016.).

Viimeinen tilintarkastuslain uudistus koski seuraamusjärjestelmää, tämä oli EU:n tilintarkastusdirektiivin vaatimus. Jäsenvaltiolla pitää olla tehokkaat tutkinta- ja seuraamusjärjestelmät, joiden avulla puutteelliset tilintarkastukset saadaan ehkäistyä, havaittua ja korjattua. Myös tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön luvan peruuttaminen tuli osaksi seuraamusjärjestelmää. Kuitenkin, jotta lupa voitaisiin peruuttaa, edellytyksenä on, ettei tilintarkastaja ole korjaannut menettelyään varoituksista huolimatta. Luvan peruuttaminen on voimassa vähintään kolme vuotta siitä hetkestä, kun päätös, joka koskee luvan peruuttamista, on tullut lainvoimaiseksi. (Suomen tilintarkastajat, Keskeisimmät muutosehdotukset tilintarkastuslakiin (HE 70/2016), 2016.)

4.2 Olennaisuus osana kirjanpitolakia tilinpäätösperiaatteena

Lainsäädäntö, joka koskee tilinpäätöstä, sai vuoden 2016 alusta merkittävän muutoksen, nimittäin olennaisuuden käsite lisättiin kirjanpitolakiin (Kirjanpitolaki 3 luku 2 a §). Tilinpäätösdirektiivin 2013/34/EU mukaan jokaisen jäsenvaltion tulisi sisällyttää omaan kansalliseen lainsäädäntöön direktiivissä ehdotetut muutokset.

Olennaisuudenperiaatetta ei ollut kirjanpitolaissa ennen vuoden 2016 uudistusta. Olennaisuusperiaatteen lisääminen ei kuulunut ns. jäsenvaltio-optioihin, vaan sen lisääminen on ollut ehdotonta. Direktiivissä korostetaan, että olennaisuusperiaate täydentää merkittävästi oikean ja riittävän kuvan antamisen velvoitetta. Samalla kuitenkin, olennaisuusperiaate ei myöskään vaikuta hyvään kirjanpitolapaan. (HE 89/2015, kohta 3.4.)

Sinänsä, olennaisuus ei ole uusi asia, vaan esimerkiksi kirjanpitolautakunta on kannanotoissa jo ennakkoon kommentoitunut, että merkitys on olennaista, mikäli erien esittäminen tai jättäminen tai virheellinen esittäminen yksin tai yhdessä vaikuttaa taloudellisiin päätöksiin. Lisäksi olennaisuusperiaatteen kannalta ei ole merkittävää, kuinka laaja tai vähäistä on kirjanpitovelvollisen toiminta. Hallituksen esityksessä myös korostetaan olennaisuudenperiaatetta tulojen ja menojen jakson ja omaisuuden arvostusta kirjanpidollisissa ratkaisuisissa. Paitsi kirjanpitolautakunnan lausunnoilla on ”painoarvoa” olennaisu-

denperiaatteen tulkinnassa, myös verottajan kannanotoilla on merkitystä. Olennaisuusperiaate ei saa olla kohtuuton myöskään pienet ensin–periaatteen kannalta. (HE 89/2015, kohta 3.4; Kirjanpitolautakunnan yleisohje 16.10.2007 suunnitelman mukaisista poistoista, kohta 11.1, kohta 2.7; Kirjanpitolautakunnan lausunto 1838/2009)

Olennaisuuden määritelmä lisättiin kirjanpitolain 3 luvun 2a §:ään. Tilintarkastuslautakunta ehdotti lausunnossa, että olennaisuus tulisi sisällyttää kirjanpitolain 1 lukuun muiden yleisten tilinpäätösperiaatteiden kanssa, mutta se kuitenkin lisättiin 3 lukuun, joka koskee tilinpäätöstä ja tilintarkastusta. Tilintarkastuslautakunnan ehdotus ei mennyt läpi sellaisenaan, vaan lainsäätäjät katsoi aiheelliseksi lisätä olennaisuusperiaate kirjanpitolakiin tilinpäätöstä ja tilintarkastusta kuuluvaan lukuun, mikä on myös hyvin loogista, koska olennaisuusperiaate on tilinpäätöksen ja tilintarkastuksen olennainen osa. (Tilintarkastuslautakunta 2015, Kirjanpitolaki 3 luku 2a §; Tilisanomat 2014; Työ- ja elinkeinoministeriön työryhmän mietintö, 14.10.2014.)

Direktiivissä korostettiin, ettei olennaisuusperiaate saa vaikuttaa kansallisiin velvoitteisiin pitää liiketoimet ja taloudellisen aseman osoittavaa täydellistä kirjanpitoa. Kaikki kirjanpitovelvollista koskevat liiketapahtumat ja muut sen taloudellista tulosta ja asemaa koskevat seikat on merkittävä kirjanpitoon poikkeuksetta nykyisen lain edellyttämällä tavalla. (Tilisanomat 2014; Työ- ja elinkeinoministeriön työryhmän mietintö, 14.10.2014.)

Uudessa tilinpäätösdirektiivissä tilinpäätösperiaatteita täydennetään olennaisuudella. Olennaisuusperiaatteen mukaisesti, vaatimuksia, jotka koskevat kirjanpitoon merkitsemistä, arvon määrittämistä, esittämistä, tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja sekä konsernitilinpäätöksen laatimista, ei tarvitse noudattaa, jos niiden noudattamisen vaikutus on epäolennainen. Periaate on käytännössä huojennus tällaisessa tapauksessa. Periaatetta ei kuitenkaan selitetä direktiivissä tilinpäätöksen laatimisen kustannuksiin, vaan olennaisuus perustellaan tilinpäätösinformaation vastaanottajan näkökulmasta. Olennaisuuden sisällyttäminen tilinpäätösperiaatteisiin ei vaikuta hyvään kirjanpitoon, vaan kulkee käsi kädessä. (Työ- ja elinkeinoministeriön työryhmän mietintö, 14.10.2014.)

Suomen kirjanpitoikäytännössä ja myös kirjallisuudessa olennaisuusperiaate on yksi keskeisemmistä kirjanpitoikäytännön periaatteista. Tilinpäätösdirektiivissä on erikseen määriteltä ne vaatimukset, jotka koskevat seuraavia asioita: merkitsemistä, arvon määrittämistä, esittämistä, tilinpäätöksessä esitettäviä tietoja ja konsernitilinpäätöksen laatimista. Mielenkiintoista on kuitenkin, ettei näitä säädettyjä vaatimuksia tarvitse noudattaa, mikäli

vaatimusten vaikutus on epäolennaista. Tämän seikan vuoksi periaate on myös osaltaan helpotus. (Winqvist-Ilkka & Kavaljer 2014,14; Työ- ja elinkeinoministeriö 2014, 6.)

Uusi säännös suhteutetaan yrityksen kokoon ja sen liiketoiminnan laajuuteen sekä luonteeseen. Näin ei käytännössä ole olemassa rajaa, jonka mukaan pienempi arvoiset tapahtumat olisivat epäolennaisia kirjanpidossa. (Kaisanlahti 2014, 26.)

5 Olennaisuus tilintarkastajien käytännön näkökulmasta

Tässä luvussa käsitellään tilintarkastajien näkemyksiä olennaisuudesta, käydään läpi tilintarkastajien vastauksia, jotka on jaettu aihealueittain vastausten hahmottamisen helpottamiseksi. Vastauksen on jaettu seuraaviin aiheisiin: olennaisuuden määrittäminen, olennaisuusraja, lainsäädäntöuudistus. Kaikki tässä luvussa esiintyvä tieto on vastauslomakkeen kautta saatu tieto ja se kuvastaa tilintarkastajien omia henkilökohtaisia näkemyksiä olennaisuudesta ja sen määrittämisestä sekä lainsäädännön uudistuksista.

Kyselylomakkeen tarkoituksena oli kartoittaa tilintarkastajien näkemyksiä olennaisuudesta, jota korostetaan kaikissa kirjanpitoon ja tilintarkastukseen liittyvissä kirjoissa ja se onkin yksi keskeisimmistä periaatteista, moni tilintarkastaja on kuitenkin eri mieltä.

Vastauksia saatiin kohtuullinen määrä, vaikka aina tutkimuksessa suurempi määrä olisi toivottava, mutta siihen ei voi toisaalta vaikuttaa. Kaikkein tehokkain tapa olisi ollut face to face haastattelu, mutta kuten edellä mainittu tämä olisi ollut mahdotonta tilintarkastajien aikataulutuksen vuoksi. Suora haastattelu ei ollut mahdollinen tilintarkastajien ja tutkijan aikataulutuksesta johtuen. Toisaalta haastattelulomake ei ollut sidottu aikaan ja paikkaan, vaan vastaaja itse sai valita koska halusi vastata. Haastattelu olisi voinut antaa laajemmin tietoa, kun haasteltava ei olisi sidottu muodollisiin kysymyksiin ja haastattelu olisi voinut toteuttaa keskustelun muodossa, jolloin tietoa olisi tullut enemmän, mutta tiedon suodatus olisi myös tullut kyseeseen.

Jäljempänä käydään tilintarkastajien vastauksia jokaisen kysymyksen kohdalla. Tilastoinnin ongelmaksi muodostui vastausten vähäisyys, mutta kuitenkin jo nämä kaksitoista tilintarkastajaa valaisivat tilintarkastajien näkemyksiä ja ongelmakohtia, jotka liittyvät olennaisuuteen.

5.1 Olennaisuuden määrittäminen käytännössä (Kysymykset 1-3)

Koskien olennaisuuden määrittämistä, tilintarkastajien mielipiteet erkaantuivat, mutta toisaalta myös yhtäläisyyksiä löytyi, mutta vain vähän. Tilintarkastajat esittivät useampia vaihtoehtoja, miten olennaisuutta voi laskea ja tässä ovat tilintarkastajien vastaukset. Eräsi vastaajista oli sitä mieltä, että olennaisuus määritellään olennaisuuden tuloslaskelman erästä ”tulos ennen veroja”. Näin jos tulos ennen veroja ei anna oikeaa kuvaa yrityksen volyymistä (esimerkiksi jos tulos on pieni liikevaihtoon nähden tai negatiivinen), olennaisuus voidaan laskea myös esimerkiksi liikevaihdosta tai taseen loppusummasta. Jos

olennaisuus puolestaan lasketaan erästä ”tulos ennen veroja” käytetään *overall all materiality*:n, tästä käytetään myös lyhennystä OM, laskemiseen 5-10 %:ia. Yleensä olennaisuus olisi järkevämpi laskea 10 %:lla. Jos taas olennaisuus lasketaan liikevaihdosta tai taseen loppusummasta, silloin kokonaisolennaisuus lasketaan 1–3 prosentilla. Kokonaisolennaisuuden (OM) lisäksi lasketaan tilinpäätöseräkohtainen *performance materiality* (PM) sekä yksittäisen virheen olennaisuus *sum of uncorrected misstatements* (SUM).

Toinen tilintarkastaja oli sitä mieltä, että olennaisuutta määritellään eri tavoin riippuen yhtiön toiminnasta ja luvuista. Myös mainitsi yhden tekijän, että olennaisuutta voidaan laskea tuloksesta ennen veroja tai taseen loppusummasta. Myös kolmas vastaaja mainitsi, että olennaisuus määritellään yrityksen liikevaihdosta ja taseen loppusummasta. Neljäs vastaaja määritteli olennaisuutta käyttäen tarkastuskohteen kohdistuvia intressejä, koettua riskiä ja toimintatapaa. Viides vastaaja puolestaan mainitsi seuraavat tekijät: summan suuruus tuloslaskelman eriin, virheen jatkuvuuden mahdollisuus sekä euromääräinen. Kuudes vastaaja mainitsi kolme tekijää, joiden avulla voidaan määrittää olennaisuutta: 1) luvut, jotka mittaavat parhaiten yhtiön toimintaa (liikevaihto, tulos ennen veroja, tase, muu luvut) sekä 2) yhtiön virheriskiarviointi, 3) sekä mahdolliset kovenantit (esim. ulkopuoliset lainat jossa tiukat maksuehdot).

Yksi tekijä yhdisti vastaajia ja tämä oli tulos ennen veroja, muuten vastaajien keskuudessa ei ollut yksimielisyyttä. Vain muutama vastaaja antoi laajan vastauksen, muut perustelivat näkemyksensä vain lyhyesti muutamalla sanalla. Mielenkiintoista, ettei kukaan vastanneista maininnut esim. ISA 320–standardin tai lainsäädäntöä, johon olennaisuuden periaate lisättiin vuoden 2016 alussa. (Euroopan Tuomioistuin 2012, 30–31., Kirjanpitolaki 3 luku 2 §.)

Tilintarkastajien vastaukset koskien olennaisuuden määrittämistä vastasivat odotuksia, mutta yllätyksenä tuli se, ettei tilintarkastajien keskuudessa ole yksimielisyyttä ja kaikki tilintarkastajat eivät pidä olennaisuusperiaatetta keskeisempänä tilintarkastuksen periaatteena.

Suurin osa vastaajista piti olennaisuutta tilintarkastuksen tärkeimpänä periaatteena. He perustelivat näkemyksensä sillä, että olennaisuus on koko tilintarkastuksen perusta. Koko tilintarkastus perustuu määriteltyihin olennaisuusrajoihin ja tämän vuoksi olennaisuuden määrittäminen tulee tehdä ja dokumentoida erityisen huolellisesti ennen tilintarkastuksen aloittamista. Tilintarkastuksen olennaisuus tulee määritellä yhdessä kokeneen tilintarkastajan kanssa. Näin olennaisuutta korostetaan ylitse muiden periaatteiden.

Tässä asiassa ei ole kuitenkaan yksimielisyyttä, vaan kaksi tilintarkastajaa oli sitä mieltä, ettei olennaisuus ole tilintarkastuksen keskeinen periaate. He korostivat tilinpäätökseen mahdollisesti liittyvät riskit ja tiedon epävarmuus. Olennaisuus ikään kuin antaa tilintarkastukselle ulkokehyyksen, erityisesti suunnitteluvaiheessa.

Koskien olennaisuuden mittaamista ja erityisestä mittaamisesta käytännössä toi vastaajat yhteen ja johdatti erilleen. Kaikki olivat sitä mieltä, että olennaisuutta voidaan laskea uudelleen, jos tilintarkastuskohteessa on tapahtunut olennaisia muutoksia, jotka antavat syyn olennaisuuden uudelleentarkistamiselle kokonaisuutena. Olennaisuus määritellään ISA 320 standardin kautta ja olennaisuuden mittaamiseen voidaan käyttää esim. liikevaihdosta tai taseen loppusummasta 1–5 % tai tulos ennen veroja 5–10 %. Vaihtoehtoisesti olennaisuutta voidaan mitata käyttäen summan suuruutta ja jatkuvuuden mahdollisuutta.

Kokonaisuutena tilintarkastajien mielipiteet erkaantuivat. Enemmistö vastaajista oli sitä mieltä, ettei olennaisuutta voidaan mitata ollenkaan, vaan se on pikemmin määritelmä. Muutama vastaaja osasi paremmin vastata kysymykseen ja ehdottivat useamman edellä mainitun vaihtoehdon olennaisuuden mittaamiselle. Näin olennaisuutta voidaan mitata käyttäen useampaa eri tapaa.

Kokonaisolennaisuuden (OM) lisäksi tilintarkastuksessa määritellään *performance materiality* (PM), joka on tilinpäätöseräkohtainen olennaisuus. PM lasketaan kokonaisolennaisuudesta (OM) käyttäen 75–90 %:a. Tilinpäätöksessä jokainen tuloslaskelman tai taseen erä (esim. liikevaihto, materiaalit ja palvelut, liiketoiminnan muut kulut, käyttöomaisuus, myyntisaamiset, ostovelat ym.), joka on yli määritellyn PM rajan, on olennainen erä tilinpäätöksessä. Nämä erät tulee tarkastaa erilaisia otoskokoja ja tarkastusmenetelmiä käyttäen. Ne erät, jotka ovat alle määritellyn PM rajan, voidaan pääsääntöisesti jättää tarkastamatta. Pankkitilin saldot ja verojaksotus tulee kuitenkin tarkastaa aina vaikka ne olisivat alle PM rajan. Myös siirtosaamisten ja velkojen oikeellisuutta on tärkeää tarkistaa vaikka erät olisivatkin alle PM-rajaa.

Määritellyt riskit ja olennaisuus määrittelevät yleensä, mitkä erät ovat yhtiön kannalta olennaisia. Joku puolestaan mainitsi liikevaihdon, palkat ja liiketoiminnan muut kulut. Olennaisimmat erät voivat myös vaihdella tarkastuskohteen mukaisesti. Olennaisimmat erät ovat ne erät, jotka ylittävät tarkoitukseen asetetun olennaisuusrajan ja lisäksi myös ne, joihin on todettu kohdistettuja olennaisia riskitekijöitä. Lisäksi olennaisia eriä voivat olla esimerkiksi liikevaihto, oman pääoman riittävyys, myyntisaamiset, johdon tekemät

arviovaraiset erät, yksittäisesti kirjatut poikkeavat erät. Muita eriä voi varmentaa kolmannen antamiin vahvistuksiin.

Suuri osa tilintarkastajista piti olennaisuuden määrittelyä merkittävänä ehtona tilintarkastuksen onnistumisen kannalta. Näin esimerkiksi jos olennaisuus on määritelty liian korkeaksi, näin joku tilinpäätökselle olennainen virhe jäädä huomaamatta. Lisäksi olennaisuus voi olla määritelty liian pieneksi ja tämän vuoksi tilintarkastus voi olla tehotonta ja samalla viedä turhaan paljon aikaa, jos tarkistetaan sellaisia eriä, joiden merkitys tilinpäätöksessä ei ole olennainen. Tilintarkastuksessa otetaan kantaa siihen, että tilinpäätös on olennaisiltaan oikein. Olennaisuus määrittelee sen, miksi tietyt erät voidaan jättää vähemmälle tarkastukselle tai kokonaan tarkistamatta.

Tilanne voidaan kääntää myös toisin. Olennaisuuden tarkka määrittely ei ole ehto tilintarkastuksen onnistumiselle. Tilintarkastuksen kannalta tärkeämpää olisi oivaltaa piilevät riskit ja epävarmuustekijät. Pienenkin summan takana voi olla isompi ongelma.

5.2 Olennaisuusraja (Kysymykset 4-9)

Koskien olennaisuusrajojen määrittämistä tilintarkastusprosessin aikana, erityisesti se ajankohta, jolloin olennaisuusrajat määritellään, saavutti parhaan konsensuksen tilintarkastajien keskuudessa. Tilintarkastajat olivat samaa mieltä, että olennaisuusrajat määritellään heti tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa. Esimerkiksi, jos olennaisuus on määritelty tilikauden aikaisen tarkastuksen yhteydessä (esim. marraskuun lukujen perusteella), niin olennaisuus päivitetään tilinpäätöstarkastuksen yhteydessä. Myös tässä tilanteessa tilintarkastajan täytyy käyttää ammatillista harkintaa koskien olennaisuuden muuttamista. Jos olennaisuutta muutetaan, niin tämä päätös pitää dokumentoida.

Tilintarkastuksessa määritellään *over all materiality*:n (OM) ja *performance materiality*:n (PM) lisäksi SUM raja (*sum of uncorrected misstatements*), jota käytetään yksittäisten virheiden olennaisuuden arvioimiseen. SUM lasketaan määritellystä PM rajasta. Kun SUM rajaa lasketaan, käytetään 5–10 % PM rajasta, suurimmassa tapauksessa 10 %. Näin, jos tilintarkastuksessa havaitaan yksittäisiä virheitä, niin silloin tarkistetaan, onko virhe yli SUM–rajan. Jos käy niin, että virhe on yli SUM–rajan, niin virhe kirjataan SUM–listalle. Kun tilintarkastus loppuu, kaikista virheistä, jotka ylittivät SUM–rajan, raportoidaan asiakkaalle ja kehoitetaan korjaamaan virheet. Mikäli näitä virheitä ei korjata, tilintarkastajan täytyy miettiä millainen vaikutus virheellä tai virheillä on tilinpäätökseen ja täytyykö ne tuoda esiin tilintarkastuskertomuksella vai riittääkö, että asia raportoidaan tilintarkastus-

pöytäkirjalla. Tilintarkastuspöytäkirjassa voi tuoda esiin sellaisia seikkoja, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa.

Myös tilintarkastusryitys voi määritellä tilintarkastajalle virheiden olennaisuusrajat. Lisäksi tilintarkastaja voi laskea matemaattisesti mitkä virheet ovat: 1) niin olemattomia, ettei niistä raportoida tai ilmoiteta missään asiakirjoissa, 2) virheet, jotka raportoidaan, mutta jotka eivät vaikuta tilinpäätökseen, 3) virheet, jotka vaikuttavat tilinpäätökseen ja samalla myös tilintarkastuskertomukseen. Tästä tarkemmat ohjeet antaa ISA 320–standardi.

Näin siis jokainen vastaaja käyttää virheiden olennaisuusrajoja ja pystyy myös laskemaan virheiden olennaisuusrajat, mutta samalla, jos tilintarkastaja on tilintarkastustoimiston palveluksessa, työnantaja voi ohjeistaa tilintarkastajaa virheiden olennaisuusrajojen määrittelyssä.

Olennaisuuden laskentapohjan (tulos ennen veroja, liikevaihto tai taseen loppusumma) ja olennaisuusprosentin valitsemiseen käytetään tilintarkastajan ammatillista harkintaa sekä tilintarkastajan tietoja yrityksestä ja yrityksen aikaisempien vuosien tarkastuksista.

Olennaisuusprosentin määrittämiseen vaikuttaa esimerkiksi se, onko yrityksen tarkastuksessa aiemmin havaittu virheitä ja onko yrityksen toiminnassa tapahtunut jotain sellaista, jonka vuoksi tilinpäätös voisi olla virheellinen. Olennaisuuteen vaikuttavat asiat tulee pohtia yrityskohtaisesti. Myös aikaisemmat mahdolliset väärinkäytökset voivat vaikuttaa olennaisuusrajojen määrittelyyn. Lisäksi olennaisuusrajojen määrittelyyn voivat vaikuttaa tarkastuskohteeseen kohdistuvat intressit, koettu riskitaso ja toimintatapa. Olennaisuusrajojen määrittelyyn vaikuttavat lisäksi yrityksen toimiala ja yleiskuva kohteesta. Määrittelyyn lisäksi saattavat vaikuttaa keskustelun kohteena olevat asiat.

Koskien jo määriteltyjen olennaisuusrajojen muuttamista myöhemmässä tarkastuksen vaiheessa toi mielenkiintoista tietoa, koska olennaisuus, kuten aiemmin on todettu, määritellään jo suunnitteluvaiheessa. Käytännön näkökulma on aina tervetullut tukemaan teoriaa. Tavallisesti olennaisuus määritellään jo kesken tilikauden jatkuvan tarkastuksen yhteydessä. Tuolloin, jos luvut muuttuvat olennaisesti odotetusta loppuvuoden aikana, olennaisuus pitää päivittää tilinpäätöstarkastuksen yhteydessä.

Lisäksi, kun tarkastus etenee ja jos ilmenee uusia ja muuttuneita asioita, kuten esimerkiksi uudet sopimukset tai ehdot lainoissa, ilmenneet väärinkäytökset tai jokin muu mikä saattaa vaikuttaa olennaisuusrajojen muuttamiseen. Myös kaikki se muutos, mikä vaikuttaa

olennaisesti yhtiön toimintaan tai talousinformaation luotettavuuteen, vaikuttaa myös olennaisuusrajan.

5.3 Lainsäädäntöuudistus (Kysymys 10)

Koskien vuoden 2016 lainsäädäntöuudistusten vaikutusta tilintarkastajien olennaisuuden määrittämiseen, vastaukset olivat täysin yllätyksellisiä. Kysymyksessä tarkoitettiin sekä tilintarkastus- että kirjanpitolainuudistuksia. Olennaisuusperiaate lisättiin ainoastaan kirjanpitolakiin vuonna 2016 (Kirjanpitolaki 3 luku 2 § 1 mom.). Tilintarkastuslaki ei tunne olennaisuusperiaatetta, niin kuin kirjanpitolaki, jossa olennaisuusperiaate mainitaan sanallisesti, kuitenkin olennaisuudesta puhutaan useammassa pykälässä mm. tilintarkastuslain 3 luvun 5 §:ssä (Tilintarkastuskertomus) mainitaan olennaisia virheellisyyksiä, olennaista aihetta, 3 luvun 10 §:ssä (Tilintarkastajan läsnäolo yhteisön tai säätiön kokouksessa) olennaisesta haitasta, 4 luvun 7 §:ssä (Tilintarkastajan esteellisyys) puhutaan olennaisesta välittömästä taloudellisesta edusta, 10 luvun 2 §:ssä (Seuraamukset, Hyväksymisen peruuttaminen) mainitaan menettelyä, joka on olennaisesti tilintarkastuslain vastainen. Kysymys on ainoana saavuttanut täydellisen yksimielisyyden. Kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, ettei lainsäädäntöuudistus ole mitenkään vaikuttanut olennaisuuden määrittämiseen. Tilintarkastajat määrittävät olennaisuutta käyttäen edelleen IFRS–standardeja, kansainvälistä ja kansallista lainsäädäntöä ja tästä näkökulmasta olennaista muutosta ei ole tapahtunut.

5.4 Johtopäätökset

Vaikka sinänsä, olennaisuus on yleisesti tunnettu ja määritelty käsite, kuitenkin tilintarkastajien keskuudessa ei ole yksimielisyyttä sen määrittämisestä. Tilintarkastajat eivät käytä samaa kaavaa olennaisuuden määrittämiseen, vaan jokainen soveltaa opittu laskemistapansa olennaisuuden määrittämiseen unohtamatta kuitenkin kansainvälisiä ja kansallisia normistoja. Opittu laskemistapa on tapa, jonka tilintarkastaja on omaksunut uransa alussa tai uransa aikana. Voidaan myös ajatella, että kokeneemman tilintarkastajan ohjaus uran alussa vaikuttaa tilintarkastajan tapaan määritellä olennaisuutta, voidaan puhua työpaikakatavasta laskea olennaisuutta. Uutena työntekijänä tilintarkastaja omaksuu tavan laskea olennaisuutta, niin kuin on tapana kyseisessä yrityksessä. Tuore tilintarkastaja voi tietää miten olennaisuutta määritellään teoriassa, osata kaavat ja niin edelleen, käytäntö kuitenkin tuo omat, käytännölle ominaiset piirteet työskentelytapaan ja korjaa teorian puutteet. Ennen tilintarkastuksen alkua valtaosa vastaajista käyttivät olennaisuuden määrittämisessä matemaattisia olennaisuusrajoja, näiden merkitys kuitenkin vähenee tarkastuksen edetessä, kun tarkastaja saa kokonaiskäsityksen tarkastettavasta kohteesta ja mitä pa-

remppi käsitys tilintarkastajalla on, sitä pienempi on matemaattisten olennaisuusrajojen merkitys. Ne taustasyöt, jotka vaikuttavat olennaisuuden määrittelyyn, ovat niin moniulotteisia ja tämän vuoksi selkeätä kaavaa olennaisuuden laskemiseen on mahdotonta löytää.

Lainsäädäntöuudistuksen vaikutuksesta tilintarkastajien jokapäiväiseen työhön jäi odotettua pienemmäksi. Tilintarkastajat olivat sitä mieltä, ettei kokonaisuudessa vuoden 2016 lainsäädäntöuudistus tuonut merkittäviä muutoksia ja nämä muutokset eivät vaikuta tilintarkastukseen tai olennaisuuden määrittelyyn. Yhtä lailla tilintarkastajat eivät olleet samaa mieltä siitä, onko olennaisuusperiaate merkittävin ehto tilintarkastuksen onnistumiselle. Vaikka kirjallisuudessa olennaisuusperiaate nostetaan ylitse muiden, käytännössä kaikki tilintarkastuksen ammattilaiset eivät ole samaa mieltä asiasta ja nostavat selkeästi syitä tälle esim. piilevät riskit ja epävarmuustekijät. Uudistettu tilintarkastuskertomus on vaikutukseltaan pieni, sillä tilintarkastajien toimintatavat eivät muuttuneet.

Kyselyn tulokset osoittivat selkeästi, että valtaosa vastaajista pitävät olennaisuusperiaatetta tärkeänä ja myös vähemmistö pitää olennaisuutta merkittävänä, muttei kaikista tärkeimpänä. Tämä osoittaa myös sitä, että sekä kansainvälisen että kansallisen lainsäädännön kehityksessä on vielä kehitettävää. Olennaisuus ei saa olla ehdollista, vielä tällä hetkellä tilintarkastajalle annetaan paljon vapautta päättää mikä on olennaista tilintarkastuksen kannalta ja tämän vuoksi joskus sattuu virheitä. Toisaalta tilintarkastuslain vuoden 2016 uudistusten myötä tilintarkastajalle asetetaan niin sanottu huolellisuusvelvoite. Huolellisuusvelvoitteen rikkomisesta seuraa Tilintarkastuslautakunnan lainvastaisesti menettelleen tilintarkastajan nimen julkaisu ja tämä voi johtaa siihen, että tilintarkastajan maine, jonka eteen tehdään kovasti työtä, kärsii ja pahimmassa tapauksessa tilintarkastaja joutuu työttömäksi sekä vastaa rikosoikeudellisesti lainvastaisesta menettelystä. Toki ennen sitä tilintarkastajalle annetaan varoitus ja huomautus lainvastaisesta menettelystä. (Tilintarkastuslaki 10 luku 1 § Huomautus ja varoitus; PRH 2016.)

Kansainvälisen ja kansallisten harmonisointi on toteutunut ja toteutuu Suomessa hyvin, mutta edelleen joka maassa on eroavaisuuksia. Ainakin Euroopan Unionin alueella harmonisointi on merkittävä tekijä tilintarkastuksen yhdenmukaistamiseksi.

6 Tutkimuksen toteutus

Tässä luvussa käydään läpi tutkimuksen toteutusta sekä toteutusmenetelmiä. Kvalitatiivisen kyselyyn avulla kerättiin tilintarkastajien näkemyksiä koskien olennaisuutta. Tilintarkastajat esittivät vastausten kautta omia mielipiteitä ja näkemyksiä olennaisuuden monimuotoisuudesta.

Tämän opinnäytetyön tutkimuksen tyyppi on kvalitatiivinen tutkimus. Tietoa kerättiin käyttäen kyselylomaketta. Kun otetaan huomioon tutkimusaihe, se oli paras tapa kerätä tietoa tilintarkastajilta. Myös teemahaastatteluja pohdittiin vaihtoehtoisena keräilytapana, mutta siitä jouduttiin luopumaan tilintarkastajien kiireisen aikataulun vuoksi. Kyselylomake laadittiin käyttäen avoimia kysymyksiä, joihin vastaustilaa ei rajoitettu ollenkaan ja näin vastaajat saivat vapauden vastata, joko lyhyesti tai laajasti. Kokonaisuutena vastaukset oli helppoa tulkita ja vastaukset toivat toivottua informaatiota, mutta myös yllätyksiä mm. se, ettei tilintarkastajien keskuudessa ole yksinmielisyyttä koskien olennaisuutta ja sen määrittämistä ja asemaa.

6.1 Miten tutkimus toteutettiin?

Tutkimus toteutettiin syksyn 2016 aikana, jolloin tilintarkastajille osoitettiin kyselylomake, joka koostui kymmenestä olennaisuuteen ja lainsäädäntöuudistuksiin liittyvistä kysymyksistä. Vastaajille annettiin noin 4 viikkoa vastausaikaa.

Tilintarkastajien mielipiteet ja näkemykset kerättiin kvalitatiivisen kyselylomakkeen avulla. Kyselylomake laadittiin Google Lomaketyökalun avulla. Linkki kyselylomakkeeseen lähetettiin kokonaisuudessaan yli 40 tilintarkastajalle, jotka työskentelevät erityyppisissä tilintarkastusyriyksissä. Kokonaisuudessa kaksitoista tilintarkastajaa vastasi kysymyksiin. Vastaajien joukossa oli niin pitkän työkokemuksen omaavia kuin myös vasta uran alussa olevia tilintarkastajia.

Metodi katsottiin parhaaksi sopivaksi. Vastaajille annettiin mahdollisuus vastata omin sanoin, eikä vastaustilaa rajoitettu. Monivalintakysymyslomake ei tullut kysymykseen, koska vastaajia ei haluttu johdattaa tiettyihin mallivastauksiin, jotka olisivat voineet vääristää vastaajien antamat vastaukset. Tämän lisäksi vastaajilla ei olisi ollut mahdollisuutta antaa laajempia vastauksia. Useimmat vastaajat käyttivät paitsi käytännön mutta myös teoreettista tietoa vastauksissa. Tämän vuoksi jossain vastauksissa saattaa esiintyä myös teoreettista tietoa.

6.2 Tutkimusmenetelmät

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija kerää tietoja erityyppisten haastattelulomakkeiden, haastattelujen avulla, samalla tutkija luottaa empiirisesti havaittuun sekä kykynsä tehdä johtopäätöksiä. Tässä tutkimuksessa kvalitatiivisen lomakkeen avulla selvitettiin kohde-ryhmän suhtautumista olennaisuuteen sekä heidän tapoihin määrittää olennaisuutta käytännössä. (Hirsijärvi ym. 2008, 160.)

Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena on keskittyä käytäntöön ja sen laatuun sekä mahdollisiin puutteisiin. Kvalitatiivinen tutkimus keskittyy tosiasioihin sekä paljastaa niitä. Kuten haastattelulomakkeen avulla selvitettiin tilintarkastajien suhtautuminen tutkimusaiheeseen. Vastaajien vastaukset poikkesivat osittain aiheeseen liittyvistä teoriasta tai pikemmin ne olivat muunnelmia teoriasta, niin kuin aina. Teoria ei ohja käytäntöä kuten voisi ajatella, vaan käytäntö muokkaa teoriaa, noudattaen kuitenkin alan lainsäädäntöä, josta ei voi poiketa kuin lain antamissa rajoissa. Kvalitatiivisessa haastattelulomakkeessa on omat puutteensa, esimerkiksi tämän tutkimuksen kannalta vastaajien vähäisyys ei anna mahdollisuutta tilastoida tutkimuksen tietoa. Haastattelulomakkeen tulokset antavat tietoa vain pienen ryhmän tilintarkastajien mielipiteistä. Tämän vuoksi jatkotutkimus olisi mielenkiintoinen. (Hirsijärvi ym. 2008, 157–160.)

7 Pohdinta

Tässä luvussa käydään läpi tutkimuksen tuloksia ja esitetään yleistä pohdintaa koskien tutkimusta, lisäksi alaluvuissa käydään läpi jatkotutkimusaiheita, tutkimuksen validiteettia ja reliabiliteettia.

Tutkimuksen tavoitteena on alusta asti ollut tutkia olennaisuutta ja olennaisuuden määrittämistä niin teoreettisesti kuin myös käytännön kannalta. Olennaisuuden määrittäminen on ollut tutkimuksen kulmakivi. Osaltaan tarkoituksena on ollut löytää eroavaisuudet teorian ja käytännön välillä. Tämä toteutettiin kvalitatiivisen haastattelulomakkeen avulla, joka paljasti, että käytännössä olennaisuus määritellään eri tavalla kuin teoriassa ja suurimmalla osalla tilintarkastajista on olemassa oma henkilökohtainen keino laskea ja määritellä olennaisuutta.

Lisäksi tutkimuksessa on myös selvitetty tilintarkastajien suhtautumista tilintarkastus- sekä kirjanpitolainsäädäntöuudistuksiin ja vastaajien mielestä se ei ole vaikuttanut heidän jokapäiväiseen työhön ollenkaan. Tämä oli varsin mielenkiintoinen havainto, koska tilintarkastuslaki koki mittavaan uudistuksen vuonna 2016.

Ainoa uudistus, jota tilintarkastajat kritisoivat, on tilintarkastuslautakunnan oikeus julkaista internetsivustollaan tilintarkastajan nimen, joka on antanut lainvastaisen tilintarkastuskerromuksen (Tilintarkastuslaki 10 luku 1 §, 2 §, 8 §). Tämä on toisaalta aika mielenkiintoista, koska lainkuuliaisen tilintarkastajan ei tarvitse pelätä seuraamuksia omasta toiminnastaan. Yhtä lailla rikollinen kritisoisi rikoslaki siitä, että rikoksesta on säädetty rangaistus. Tilintarkastajan tulee noudattaa Suomen lainsäädäntöä toimiessaan tilintarkastajana Suomen alueella ja tilintarkastuksen asiantuntijana hänen on tiedettävä, mikä on laillista ja mikä laitonta. Toki on ymmärrettävä, mikäli lainvastaisesti toimineen tilintarkastajan nimi julkaistaan julkisesti, maine menee saman tien ja tilintarkastaja menettää asiakaskuntansa pelkästään luottamuspulan vuoksi. Tosiaan tilintarkastuslain mukaan, nimi julkaistaan vain siinä tapauksessa, jos tilintarkastaja ei ole noudattanut hänelle annettuja huomautuksia. Huomautus on riittävä seuraamus, mikäli moitittava menettely on vähäinen. Jos menettely ei ole vähäistä, niin tilintarkastajalle annetaan varoitus. Varoituksen antaa tilintarkastuslautakunta. Tilintarkastuslautakunnan sanktiopäätökset julkaistaan Patentti- ja rekisterihallituksen verkkosivuilla. (Tilintarkastuslaki 10 luku 1 §; PRH 2016.)

Myös olennaisuusperiaatteen lisääminen kirjanpitolakiin ei tilintarkastajien mielestä tuonut heidän arkipäiväiseen toimintaan muutoksia, vaikka olennaisuusperiaate asettaa uudet

laatustandardit tilinpäätökselle, jolla on puolestaan vaikutusta tilintarkastuskertomukseen. Olennainen kirjanpidossa on myös olennainen tilintarkastuskertomuksessa, koska olennaisuusperiaatteen mukaan tilinpäätöksen tulee antaa oikea ja riittävä kuva yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (Kirjanpitolaki 3 luku 2§). Kirjanpitolain 3 luvun 2 a§ täydentää olennaisuusperiaatetta sillä, että esitettävä seikka on olennainen, jos sen poisjättäminen voi vaikuttaa tilinpäätöstietoja käytettävien päätöksiin. Näin luonnollisesti tilintarkastaja tilinpäätöstietojen käyttäjänä on myös olennaisuusperiaatteen piirissä ja kirjanpitolain uudistus vaikuttaa väistämättä tilintarkastajien toimintaan. (Kirjanpitolaki 3 luku 2 §, 2a §.)

Pitkään alalla toimineet tilintarkastajat pystyvät selkeästi käsittelemään, mikä on olennaista ja mikä ei. He saavuttavat tämän ammattitason pitkän käytännön kokemuksen perusteella ja samalla he luottavat enemmän käytäntöön ja omaan kokemukseen kuin teoriaan. Tilintarkastajat pitävät olennaisuutta tarpeellisena ja käytännöllisenä, mutteivät halua tarkentua teoreettiseen matemaattiseen kaavamaiseen laskemiseen. Tilintarkastajien mielestä matemaattinen kaava ei ota huomioon yhtiön tai yhteisön taloudellista tilaa useammalta tilikaudelta. Tilintarkastajien mielestä, kun olennaisuutta määritellään matemaattisesti, keskitytään ajankohtaiseen tilikauteen ja tämä puolestaan korostaa tiettyntyyppisiä virheitä ja puutteita. Näistä tyyppillisenä esimerkkinä ovat määrälliset virheet. Tämä osaltaan saattaa viedä huomion laadullisilta virheiltä. Vastauksista voidaan myös havainnoida että tilintarkastajan työkokemus vaikuttaa taitoon määrittää olennaisuutta. Vasta työuran alussa oleva tilintarkastaja noudattaa kaavamaisesti euromääräistä olennaisuusrajaa. Kokemuksen myötä tilintarkastaja pitää euromääräistä olennaisuusrajaa, vain suuntaa-antavana, koska tilintarkastaja ei saa automatisoida tilintarkastuskertomuksen mukauttamista. Kokeneiden tilintarkastajien mielestä, olennaisuutta ei saa yksiselitteisesti määrittää euromääränä tai prosentteina. Kokenut tilintarkastaja määrittää olennaisuutta käyttäen kokemusta hyväkseen välttämällä kaavamaisuutta. (Lydman 2014b, 41.)

7.1 Jatkotutkimusaiheet

Tilintarkastus on ala, joka ei katoa koskaan mihinkään. Oikeusvaltiossa tilintarkastus on olennainen osa tasa-arvoisuutta – jokainen voi olettaa, että häntä kohdellaan samalla tavalla kuten kaikkia muita. Tilintarkastuksen osalta tämä merkitsee sitä, että lainsäädännön puitteissa jokaisen yrityksen (joka kuuluu tilintarkastuksen piiriin (Tilintarkastuslaki 2 luku 2 § Tilintarkastusvelvollisuus)) toiminta tarkastetaan, näin taataan, että yritys on toiminut lainsäädännön puitteissa ja torjutaan myös osaltaan ns. harmaata taloutta.

Tilintarkastajalla on tärkeä tehtävä tarkastuksessa, koska vain ja ainoastaan hän pystyy hyväksymään tilintarkastuskertomuksen. Tilintarkastaja joutuu pohtimaan aina, jokaisen tilintarkastuksen alussa ja sen aikana, mikä on olennaista tilintarkastuksen kannalta. Tutkimuksen kannalta jatkotutkimusaiheita olisi paljon, etenkin olennaisuuskäsitteen muuttaminen ja olennaisuuden määrittäminen. Myös laajempi tutkimus koskien olennaisuutta ja sen määrittämistä, joka kattaisi vähintään 80 % Suomessa toimivista tilintarkastusyrittäjistä ja tilintarkastajista. Näin voitaisiin tilastoida suomalaista olennaisuuden määrittämistä, samalla voitaisiin tilastoida miten eroavat tilintarkastusyrittäjissä ja itsenäisesti työskentelevien tilintarkastajien mielipiteet olennaisuuden määrittämisestä.

Ryhmähaastattelututkimus olisi haastava tutkimus, jossa selvitettäisiin tilintarkastusyrittäjien olennaisuuden määrittämisen ja mahdollisia eroavaisuuksia. Tilastoinnin mahdollistamiseksi tutkimuksen täytyisi kattaa vähintään yli puolet Suomessa toimivista tilintarkastusyrittäjistä. Myös osaltaan tutkimus tilintarkastusyrittäjien ja tilintarkastajayrittäjien välisestä olennaisuuden määrittämisen eroavaisuuksista olisi varteenotettava tutkimus. Nämä tutkimukset vaativat kuitenkin suurta panostusta tutkijalta, lisäksi ongelmaksi muodostuu, miten tilintarkastajia saa tunniksi tai pariin haastateltavaksi. Tutkija joutuisi käymään tilintarkastusyrittäjissä paikan päällä ja pelkästään tämän vuoksi tiedonkeruu ja käsittely vievät todella paljon aikaa. Yleensä tilintarkastajat ovat hyvin kiireisiä ja aikataulu on mitoitettu tarkasti. Kuitenkin tutkimus on niin sanotusti vaivan arvoinen ja onnistuneena se olisi hyödynnettävissä niin Suomessa kuin myös kansainvälisesti. Tutkimuksesta voidaan havaita yhtenäisyydet, eroavaisuudet sekä mahdolliset puutteet. Samalla tutkimuksessa voisi ottaa kantaa, miten olennaisuuden määrittämistä voisi kehittää ja miten määrittämistä voidaan yhtenäistää.

Lisäksi niin sanottu gender-tutkimus voisi olla mielenkiintoinen ja aiheellinen. Tutkimuksessa tutkittaisi, miten tilintarkastajien olennaisuuden määrittäminen eroa sukupuolen perusteella eli määrittävätkö nais- ja miestilintarkastajat olennaisuuden samalla tavalla. Vaikka kyse olisi saman koulutuksen saaneista tilintarkastajista, niin naistilintarkastaja saattaa käsittää olennaisuuden eri tavalla kuin miestilintarkastaja. Lisäksi voidaan tutkia vaikuttaako työpaikkaperehdyttäjän sukupuoli perehdyttävän työskentelytapaan, esimerkiksi olennaisuuden määrittämiseen esim. perehdyttävä nainen ja perehdyttävä mies sekä toisin päin. Mielenkiintoista olisi tutkia myös tilintarkastajien toimintatapojen muuttumista, kun tilintarkastaja vaihtaa työpaikan. Eli jos naistilintarkastaja vaihtaa naisvaltaisesta tilintarkastusyrittäjästä miesvaltaiseen tilintarkastusyrittäjäkseen tai jos miestilintarkastaja vaihtaa miesyhteisöstä naisyhteisöön. Toinen tutkimus voisi koskea, onko ulkomailla opiskelleiden ja Suomessa auktorisoitujen tilintarkastajien ja Suomessa opiskelleiden auktorisoi-

tujen tilintarkastajien olennaisuuden näkemyksessä eroja. Gender-tutkimus tuo sukupuolten väliset erot selkeästi ja niiden perusteella voidaan parantaa ja yhtenäistää tilintarkastajien koulutukset ja ohjeistukset.

7.2 Validiteetti

Yleensä validiteetilla tarkoitetaan pätevyyttä. Itse käsitteenä validiteetti voidaan jakaa vielä kahteen osaan. Ensimmäinen osa on sisäinen validiteetti, joka tarkoittaa uskottavuutta ja luotettavuutta eli tutkimuksen kannalta, miten uskottavia ovat tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset sekä onko niiden välillä syy–seuraus-suhdetta. Toinen osa puolestaan on ulkoinen validiteetti, joka tarkoittaa sitä, voidaanko tutkimuksen tuloksia siirtää johonkin toiseen tutkimusympäristöön tai tilanteeseen. (Hirsijärvi ym. 2009, 226–228.)

Osaltaan tutkimuksen validiteettia heikentää se, ettei kysymyksiä tilintarkastajille ollut mahdollista esittää face to face, toisaalta lomake tavoitti nopeammin tilintarkastajat kuin haastattelu ja vastaajat saivat itse valita ajan, jolloin he vastaavat lomakkeeseen. Kyselylomake toisaalta myös jätti mahdollisuuden tilintarkastajille olla vastaamatta.

Haastattelulomake tukee tutkimuksen validiteettia. Lomakkeessa esitetyt kysymykset palvelivat hyvin tutkimuksen tarkoitusta ja vastauksista saatiin runsaasti informaatiota, jota tutkimuksessa kaivattiin. Haastattelulomakkeen ongelmakohta on muuan muassa se, että vastaajat voivat käsittää kysymyksiä eri lailla kuin lomakkeen laatija oli tarkoittanut. Kuitenkin tutkimuksessa käytetyssä lomakkeessa pyrittiin välttämään käyttämään lingvistisiä ilmauksia, joissa semanttinen merkitys antaisi mahdollisuuden vastaajille tulkita kysymykset eri tavalla kuin oli tarkoitettu alkuperäisesti. Lisäksi lomakkeessa on käytetty avoimia kysymyksiä ja tämä myös minimoi edellä mainitut riskit. Samalla avoimet kysymykset eivät johdattaneet vastaajia tiettyyn, haluttuun vastaukseen, kuten esimerkiksi monivalintakysymysten kohdalla olisi mahdollista. Avoimissa kysymyksissä vastaajat itse saivat valita kuin laajasti he vastaavat kysymyksiin.

7.3 Reliabiliteetti

Tutkimuksen reliabiliteetti vastaa kahteen kysymykseen: 1) Onko tutkija dokumentoinut tutkimuksensa siten, että muut tutkijat voisivat sitä arvioida? 2) Pystyykö tutkimus antamaan ei-sattumanvaraisia tuloksia? Tutkimuksen reliabiliteetti on hyvä, jos kaksi tai useampi tutkimuksen arvioijaa päätyy samantapaiseen tai samantapaiseen tulokseen. (Hirsijärvi ym. 2009, 226–228.)

Kyseisen tutkimuksen reliabiliteetti on vahva. Käytetty tutkimusaineisto koostui alan ammattilaisten tutkimuksista sekä haastattelulomakkeeseen vastanneet ovat vankan kokemuksen omaavat ammattilaiset, joilla on vahva mielipide tutkimusaiheesta. Sinänsä tutkijan ei ole tarvinnut tulkita vastaajien, koska jokainen vastaaja käytti selkeätä, semanttisesti yksiselitteisiä kieli-ilmaisuja. Tutkimuksen reliabiliteettia toisaalta hieman heikentää, ettei haastattelulomakkeen sijaan voitu käyttää face to face – haastattelua, joka olisi antanut enemmän käytännön tietoa aiheesta, kuitenkin tämä vaihtoehto ei ollut mahdollinen edellä mainituista syistä. Lisäksi tutkimuksen reliabiliteettia heikentää se seikka, että haastattelulomake heijastaa vain pienen murto-osan tilintarkastajien mielipiteitä tutkimuksen aiheesta, kuitenkin vastapainoksi voidaan todeta, että jokainen vastaaja on alansa ammattilainen, vaikka joku on vasta uransa alussa ja jollakin on jopa vuosikymmenien kokemus tilintarkastuksesta.

7.4 Opinnäytetyöprosessi ja oman oppimisen arviointi

Opinnäytetyöprosessi käynnistettiin vuoden 2016 syksyllä ja työ saatiin valmiiksi toukokuussa 2017. Tutkimustyön aihe kiinnosti tutkijaa jo entuudestaan, koska tilintarkastajan työ ja tilintarkastusprosessi on ollut kiinteästi mukana työssäni. Tutkija työskentelee kirjanpitäjänä ja tilintarkastuksen aikana tekee tiivistä yhteistyötä tilintarkastajien kanssa, jotka vaihtuvat vuosittain. Tämän vuoksi tutkija halusi selvittää, mihin olennaisuuden määrittäminen perustuu. Se mikä on toiselle olennaista, toiselle ei ole olennaista ollenkaan. Lisäksi tutkija on sopinut esimiehen kanssa pitävänsä luentosarjan työpaikallaan koskien olennaisuutta kirjanpidossa ja tilintarkastuksessa. Olennaisuus on todella mielenkiintoinen aihe. Tutkimuksen aikana selvitettiin, mikä on olennaisuus ja miten se vaikuttaa tilintarkastusprosessiin sekä miten tilintarkastajat määrittelevät olennaisuutta ja mitä olennaisuusrajoja käyttävät.

Opinnäytetyö on alkanut tutkimussuunnitelman laatimisena, jonka laati itseään varten sekä tutkimuksen helpottamiseksi. Samalla hahmottuivat tutkimuksen raamit sekä mahdolliset ongelmakohdat. Tutkimus kokonaisuudessa koostuisi teoriaosuudesta sekä käytännön näkökulmasta. Teoriatietoa on todella paljon saatavilla ja tämän vuoksi on jouduttu karsimaan vanhemmat teokset ja julkaisut.

Tiedon analysointiin meni yllättävän paljon aikaa ja erityisesti haastattelulomakkeen vastausten analysointi vei aika, koska vastaukset piti jotenkin lokeroida ja tilastoida yhtäläisyyksien löytämiseksi. Kokonaisuudessa tutkimuksessa on käsitelty laajasti olennaisuuden käsitettä ja siihen liittyvää, lisäksi kokonaisuuden ymmärtämisen helpottamiseksi on

käsitelty myös tilinpäätöstä, joka toimii tilintarkastuksen perustana. Jos tutkimusta arvioidaan puolueettomasti, niin tutkimus on kokonaisuus, joka tarjoaa laajasti tietoa olennaisuudesta, niin teorian kuin käytännön pohjalta.

Lähteet

Arens, Alvin A., Elder, Randal J. & Beasley, Mark S. 2008. Auditing and assurance services: an integrated approach. 12. painos. New Jersey: Pearson Education

Arvopaperimarkkinalaki 14.12.2012/746

Asetus PIE-yhteisöjen lakisääteisen tilintarkastuksen erityisvaatimuksista 537/2014/EU. Luettavissa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0537>, Luettu: 18.4.2017

Euroopan Parlamentin ja Neuvoston Direktiivi 2013/34/EY. Luettavissa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex:32013L0034>, Luettu: 18.4.2017

Euroopan Parlamentin ja Neuvoston Direktiivi 2006/43/EY. Luettavissa: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32006L0043>, Luettu: 18.4.2017

Euroopan Tilintarkastustuomioistuin. Tilintarkastuksen ja säännönmukaisuuden tarkastuksen käsikirja 2012. Luettavissa: http://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/FCAM_2012/FCAM_2012_FI.pdf, Luettu: 18.4.2017

Finanssivalvontalaki (Laki finanssivalvonnasta) 19.12.2008/878

Hallituksen esitys 89/2015. Luettavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_89+2015.aspx, Luettu: 18.4.2017

Hallituksen esitys 70/2016. Luettavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_70+2016.aspx, Luettu: 18.4.2017

Haaga-Helia ammattikorkeakoulu 2015. Liiketalouden koulutusyksikkö. Intranet.Tilintarkastuksen käytännön toteutus. Luettu: 13.12.2015.

Halonen K. & Steiner, M-L. 2009. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Juva. WSOY-pro.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Tammi. Helsinki.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. 2008. Tilintarkastus–Asiakkaan opas. WS Bookwell Oy. Juva. WSOY pro.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. 2016. Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussääntely. Talentum.

Kaisanlahti, T. 2014. Uutta kirjanpitolakiin. Tilisanomat 6/2014, 24–27.

Kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltamisohje pienten ja keskisuurten yhteisöjen tilintarkastuksiin 2009. HTM–info Oy

KHT–yhdistys 2010. Kansainväliset tilintarkastus- ja laadunvalvontastandardit 2009. Helsinki. KHT–Media Oy.

KHT–yhdistys 2012. IFRS–tilinpäätösmalli. ST–Akademian Oy. E–kirja.

KHT–yhdistys 2012. ISA–standardien soveltaminen pk–yhteisöjen tilintarkastuksessa. ST–Akademian Oy.

Kinnunen, J., Leppiniemi, J., Puttonen, V., Virtanen, K. 2002. Tietoa yrityksen taloudesta. KY–palvelu.

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336

Kirjanpitolautakunnan lausunto 1838/2009

Kirjanpitolautakunnan yleisohje 16.10.2007 suunnitelman mukaisista poistoista.

Korkeamäki, A–M. 2008. Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki. WSOY Oppimateriaalit Oy.

Komission Asetus (EY) N:o 1126/2008. Luettavissa:

<https://publications.europa.eu/fi/publication-detail/-/publication/0a6c17ab-9243-48a6-b464-e41b4c517d15/language-fi>, Luettu: 18.4.2017

Laki tilintarkastuslain muuttamisesta 622/2016.

Lydman, K. 2014a. Olennaisuuskäsitteiden kasvava kirjo suurentaa odotuskuilua. Balanssi 1, s. 44–46.

Lydman, K. 2014b. Olennaisuus tilinpäätösraportoinnissa ja hallinnon tarkastuksessa. Balanssi, 2, s. 38–41.

Osakeyhtiölaki 21.7.2006/624

Otavan iso tietosanakirja 1960–1965. Otava. Helsinki.

Patentti- ja rekisterihallitus. Havaintoja PIE – yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastuksista 2013–2015. Luettavissa:

<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/laaduntarkastustenhavainnot/pie-yhteisojentilintarkastajienlaaduntarkastukset2013-2015.html>, Luettu: 18.4.2017

Patentti- ja rekisterihallitus. Tilintarkastusvalvonta. Luettavissa:

<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html>, Luettu: 18.4.2017

Patentti- ja rekisterihallitus. Tilintarkastuslautakunnan sanktiopäätökset julkaistaan PRH:n verkkosivuilla. Luettavissa:

[https://www.prh.fi/fi/tietoa_prhsta/julkaisut/uutiskirjetilaus/tilintarkastusvalvonta_lokakuu_2016/sanktiopaatokset.html](https://www.prh.fi/fi/tietoa_prhsta/julkaisut/ uutiskirjetilaus/tilintarkastusvalvonta_lokakuu_2016/sanktiopaatokset.html), Luettu: 14.5.2017

Riistama, V. 2000. Tilintarkastus–perusteet. 3. painos. WS Bookwell Oy, Porvoo.

Satopää, R. 2003. Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa: odotukset, sääntely, käytäntö. Turun kauppakorkeakoulu, Porin yksikkö.

Säätiölaki 24.4.2015/487

Suomen tilintarkastajat ry. Tilintarkastuslaki 1.1.2016 alkaen. Luettavissa:

<https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/vanhat-saantelyhankkeet/tilintarkastuslaki-1.1.2016-alkaen>, Luettu: 18.4.2017

Suomen tilintarkastajat ry. Uudistunut tilintarkastuslaki tullut voimaan 2016. Luettavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/vanhat-saantelyhankkeet/tilintarkastuslain-uudistus/uudistunut-tilintarkastuslaki-tullut-voimaan>, Luettu: 18.4.2017

Suomen tilintarkastajat ry. Uudistunut tilintarkastuskertomus 2016. Luettavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-on-tilintarkastus/uudistunut-tilintarkastuskertomus>, Luettu: 18.4.2017

Suomen tilintarkastajat ry. Keskeisimmät muutosehdotukset tilintarkastuslakiin (HE 70/2016). Luettavissa: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/vanhat-saantelyhankkeet/tilintarkastuslain-uudistus/keskeisimmat-muutosehdotukset-tilintarkastuslakiin-he-70-2016>, Luettu: 18.4.2017

Tilisanomat 2015. Olennaisuuden periaate – nyt ja vastaisuudessa: <http://tilisanomat.fi/artikkeli/olennaisuuden-periaate-nyt-ja-vastaisuudessa>, Luettu: 18.4.2017

Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141

Tilintarkastuslautakunta. Lausunto Kirjanpitolain muutokset – työryhmän mietinnöstä, 2015. Viitattu 28.11.2015: <http://tilintarkastuslautakunta.fi/lausunto-kirjanpitolain-muutokset-tyoryhman-mietinnosta/>, Luettu: 18.4.2017

Tilintarkastuslautakunta. Usein kysyttyä tilintarkastuksesta. Tilintarkastuslautakunta. Keskuskaupakamari. Viitattu 29.11.2015: Luettavissa: <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html>, Luettu 18.4.2017

Tomperi, S. 2009. Tilintarkastus – Normeista käytäntöön. Helsinki. Edita Publishing Oy.

Tomperi, S. 2016. Tilintarkastus – perusteet. 3. uudistettu painos. Helsinki. Edita.

Tuomi–Sorjonen, P. 2016. Kirjanpito, tilinpäätös ja verotus. 2. painos. Helsinki. Sanoma Pro.

Työ- ja elinkeinoministeriön työryhmän mietintö, 14.10.2014

Vakuutusyhtiölaki 18.7.2008/521

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastusohjeita. Laillisuus- ja asianmukaisuustarkastuksen ohje 2011. Luettavissa: <https://www.vtv.fi/files/2884/laillisuustarkastusohje.pdf>,
Luettu: 18.4.2017

Winqvist-Ilkka, J. & Kavaljer, M. 2014. Uusi tilinpäätösdirektiivi keventää pienten yritysten raportointia. Balanssi 5/2014, 12–15.

Wellin+Göös 1989–1993. Suomalainen tietosanakirja. Wellin+Göös. Helsinki

Liitteet

Liite 1. Haastattelulomake

19.3.2017

KYSELYLOMAKE

KYSELYLOMAKE

Vastausohjeet:

Ole hyvä ja vastaa kysymyksiin mahdollisimman selkeästi. Kyselyn tarkoituksena on kerätä tietoa, miten olennaisuutta määritellään käytännössä.

Vastaathan kyselyyn 30.11.2016 mennessä, kiitos.

*Pakollinen

1. 1. Miten määritätte olennaisuuden? Mainitse ainakin kolme tekijää. *

2. 2. Onko mielestäsi olennaisuus tilintarkastuksessa keskeinen ja tärkein periaate, joka vaikuttaa koko tilinpäätösprosessiin? *

3. 3. Miten olennaisuutta voidaan mitata? Miten olennaisuutta mitataan käytännössä? *

4. 4. Mitkä erät ovat tilintarkastuksen kannalta olennaisimmat tilinpäätöksessä? *

5. Onko olennaisuuden tarkka määrittely mielestäsi ehto tilintarkastustyön onnistumiselle? Perustele vastauksesi. *

6. Missä vaiheessa tilintarkastusprosessin aikana määrittelet olennaisuusrajat? *

7. Ovatko virheiden olennaisuusrajat määritelty tilintarkastajille? Millä tavalla? *

8. Mikä vaikuttaa olennaisuusrajojen määrittelemiseen? *

9. Mikä voi vaikuttaa jo määriteltyjen olennaisuusrajojen muuttamista myöhemmässä tarkastuksen vaiheessa? *

10. **10. Miten lainsäädännön kehitys ja kirjanpitolain vuoden 2016 uudistus on vaikuttanut teidän olennaisuuden määrittämiseen? ***

Liite 2. Tilintarkastuksessa olennaisia asioita (Lydman 2014b, 39.)

- yrityksen yleinen huolimattomuuden, välinpitämättömyyden tai salaamisen asenne kirjanpitokorjauksia tai kontroleja kohtaan, tämä voi käydä ilmi tarkastuksessa yhteydessä pikkuasioista
- jos yritys jättää jonkun keskeisen sopimusehdon täyttämättä, sellainen ehto on esimerkiksi kovenanttiehto
- tuloksen manipulointi
- tilikauden tappion kääntäminen voitoksi
- osakepääoman menettäminen
- johdon epärehelliset toimet ja muut tarkistuksen piiriin kuuluvat hallinnon toimet
- uhka maksukyvyttömyydestä, vaikka pääoma olisi kunnossa
- yrityksen toimintaa uhkaavat keskeneräiset asiat
- mahdolliset lähipiiritapahtumat
- johtoon kuuluvien niin sanottujen avainhenkilöiden palkitseminen
- tilintarkastajan kannattaa kiinnittää huomiota myös siihen, jos yritys yrittää selittää pois arvoalennuskirjausten tai pakollisten varausten tekotarpeita.
- tärkeimpien asiakkuuksien menettäminen tai voittaminen.
- liitetiedot tai muut tilintarkastuskertomuksessa annettava tieto esimerkiksi tilauskanta ja markkinaosuus